

La frontera del Principat de Catalunya amb el regne d'Aragó

Josep ALANYÀ I ROIG
Arxiu de la Catedral de Tortosa

Amb la present ponència, volem analitzar la situació històrica, problemàtica i, en ocasions, conflictiva, existent a les terres catalanes occidentals i meridionals que limiten amb el regne d'Aragó. Són avui comarques catalanes incloses a les províncies de Lleida i Tarragona que tenen límits comuns amb les corresponents comarques de parla catalana incloses dins les províncies aragoneses d'Osca, Saragossa i Terol.

De la situació, primerament intentarem explicar-ne les causes, que reduïm a cinc, és a saber: *a)* geogràfiques, *b)* etnogràfiques, *c)* culturals, *d)* polítiques —civils i eclesiàstiques—, i *e)* jurídiques. Com a prova fefaent, presentarem, justificada documentalment, la concreció històrica del conflicte, tal com el van viure els pobladors de la comanda d'Horta i de la preceptoria de Miravet, més tard castellania d'Amposta Alta, des del segle XII fins al XVI.

Ferran Soldevila dedica el primer capítol de la seva *Història de Catalunya* a la gestació del Principat, en la qual dóna protagonisme al territori i a la influència dels primers pobladors i de les colonitzacions de grecs i romans. Afirmar, d'entrada, que «les condicions geogràfiques de les terres catalanes ja insinuaven algunes característiques de la història que hi desplegarien llurs pobladors.» I afegeix: «La influència de la Geografia podria ésser modificada per l'esforç polític i guerrer, per fenòmens culturals, pels progressos de les comunicacions; però, sovint, al llarg dels segles, trobarem aspectes de la coerció material dels fets geogràfics.»¹

Soldevila, després d'establir que «col·locada entre les dues contrades que havien de dur els noms d'Hispania i Gàl·lia, Catalunya estava destinada a ésser, alhora, pas natural entre elles, camp de batalla en llurs conteses, objecte de les cobejances de l'una i l'altra, que tendrien a integrar-la, totalment o parcialment, dins les grans concentracions estatals que formessin», afirma que, «d'altra banda, formant part d'una entitat geogràfica més vasta, amb límits ben definits —la península Ibèrica— Catalunya passaria llargs períodes de la seva història unida, amb vincles més o menys sòlids, més o menys estrets, a l'entitat política que arribés a encarnar aquell conjunt geogràfic.»²

L'historiador català, després de justificar el caràcter expansiu del poble català i la influència històrica de la configuració interior del Principat, dividit en comarques ben definides i sovint poc comunicades entre elles a causa del predomini muntanyenc, així com la de l'escassetat de cereals, sentència:

1. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1963, p. 1.

2. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 1.

Sense allunyar-nos dels fets geogràfics, trobaríem, així mateix, explicacions a la vacil·lació històrica de certes contrades frontereres, netament catalanes en altres aspectes, però atretes per les afinitats geogràfiques dels països veïns. És el cas de la Catalunya extremo-occidental, geogràficament més afí amb Aragó, objecte una hora o altra de les seves cobejances, i encara avui, en una llarga zona de 5.574 quilòmetres quadrats, exclosa de Catalunya i annexada a les províncies aragoneses.³

Aquestes són les terres de parla catalana limítrofes del Principat, incloses a l'anomenada Franja de Ponent, territori incorporat a les províncies d'Osca, Terol i Saragossa a partir de la divisió provincial del 1822. És la línia per on Catalunya, encaixada dins la conca fluvial de l'Ebre, que busca l'eixida al mar per una ampla vall traçada en diagonal des de Cantàbria fins al Delta, divergent i netament separada de la resta peninsular, ha restat unida a les regions que la formen i que constitueixen el seu *hinterland*; i aquesta unió s'ha manifestat políticament, segons Soldevila, «en el fet d'arribar a constituir amb elles, durant segles, un conglomerat polític independent»:⁴ l'anomenada Corona d'Aragó o, millor, la Corona catalanoaragonesa.

La Franja és el territori anomenat tradicionalment la «Catalunya aragonesa» per historiadors i filòlegs, que Pau Vila proposà d'anomenar «Marques de Ponent» (1929), modificat després del 1939 com a «Marges de Ponent», però que a les comarques pròpies, i així ha fet fortuna la denominació, ha estat anomenat preferentment «la Franja». Comprèn les comarques de la Llitera, la Ribagorça aragonesa, una part de l'Alta Ribagorça, el Baix Cinca, una part de la Ribera d'Ebre, una part de la Terra Alta i el Matarranya. Després del 1975, la consciència del tret lingüístic diferencial arribà a l'Estatut d'Aragó, que assenyalà com a pròpies tres llengües: el castellà, l'aragonès (*fabla*) al Pirineu, i el català a l'«Aragón catalán» o «Franja de Levante».

a) Causes geogràfiques. Contemplant el mapa físic del territori que s'estén a la dreta de l'Ebre, entre la vall del Matarranya i el tossal dels Germanells de Maella (497 m) al nord i els Ports d'Horta (tossal d'Engrilló, 1073 m) i serres de Pàndols (600 m) i de Cavalls (punta Redona, 659 m) al sud; i des del riu Guadalop, a l'oest, fins a l'Ebre i la serra de la Fatarella (punta de l'Home, 552 m), a l'est, no s'observa cap accident geogràfic significatiu que trenqui la continuïtat de l'ampla contrada, constituïda geomorfològicament per terrenys del Ludià-Oligocè, originats al Paleogen, molt erosionats, formant turons de poca elevació i valls amples i barrancs poc profunds, per on s'escolen les aigües i discorren els camins, vies de comunicació entre els nuclis poblats.

Els accidents geogràfics més notables són dos rius de poc cabal i règim mediterrani —l'Algars i el Matarranya—, que neixen gairebé junts a la serralada dels Ports de Tortosa-Beseit i, com dos bessons, discorren paral·lelament fins a Nonasp (santuari de la Mare de Déu de les Dosagües), des d'on, units en un sol corrent d'aigua amb el nom de Matarranya, antic riu d'Algurbs (segles VII-XIII), baixen fins a l'Ebre, on vessen les aigües més avall de Faió.

Això pel que fa a la geografia de continuïtat característica de la contrada. Ara bé, si fixem l'atenció en la configuració territorial general d'Aragó, ens adonarem que aquesta regió, centrada per la vall de l'Ebre, és un territori interior, el qual, tot i gaudir del riu com a camí natural de transport de mercaderies i de pas de civilitzacions i cultures des de la mar fins a l'interior peninsular i des d'aquí a la mar, ha tingut històricament barrat el pas a l'expansió vers la mar en la zona que ens ocupa per la interferència de Catalunya entre el riu Algars i el port marítim de Tortosa. És aquí on es veu potser més clar que Aragó no té eixida natural a la Mediterrània i, en canvi, Catalunya, gràcies a les conquestes d'alguns

3. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 4.

4. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 1.

dels seus rius i a les condicions de la seva orografia, ha estat abocada físicament i, en conseqüència, també políticament a la mar, circumstància que ha fet escriure a Giménez Soler que Catalunya està certament unida a la península Ibèrica, però unida pel dors, d'esquena.⁵

b) Causes etnogràfiques. Les valls dels dos rius han estat sempre les vies de comunicació òptimes del territori i, per això, niu de nombrosos poblats del bronze, del ferro i ibèrics, que, entre el segle VII aC i la romanització, van ocupar diversos grups humans i, almenys des del segle III aC, famílies del poble ilerconvó, un únic poble situat entre dos altres pobles ibèrics, els ilergets, a orient i al nord, i els beribraces, a l'oest. La seva capital era Hibera Ilerconvonia, fundada vora l'Ebre. Les dades etnogràfiques són abundants i ben conegudes gràcies a l'activitat arqueològica desplegada primerament a la vall del Matarranya i més tard a la del riu Algars, on han estat descoberts nombrosos nuclis de poblament amb característiques singulars de construcció d'habitatges, murs i torres de defensa, aixovars de casa, vestits i alimentació, estris de treball agrari, de lluita i caça, instruments quirúrgics i monetari. Els ilerconvons ocupaven un territori molt ampli que s'estenia des del riu Matarranya i sud de les terres de Lleida (Maials) fins a Almenara i des dels ports de Morella fins a la Mediterrània. La diòcesi de Tortosa fou formada damunt la base territorial del que havia estat la Ilerconvònia ibèrica i aquesta fou la seva extensió des de l'origen (segles VI-V aC) fins al 1956, quan li foren llevats els pobles de l'arxiprestat de Calaceit (Calaceit, Cretes, Lledó d'Algars i Arenys de Lledó), al Baix Aragó, i Maials, al Segrià, i fins al 1960, quan li fou llevada una gran part del territori castellanenc, això és, des de Torreblanca fins a Almenara i de Vilafranca al mar.

L'homogeneïtat i la fàcil comunicació del territori i el seu poblament per una mateixa tribu ibèrica són dues raons poderoses —geogràfica i etnogràfica— que justifiquen la dificultat natural de marcar divisions territorials, només aplicables o imposables per la via convencional. Així, doncs, un cop imposada la divisió, no estranyarà el sorgiment del conflicte a partir dels substrats geogràfic i etnogràfic.

c) Causes culturals. La cultura pròpia dels pobladors del territori deriva de llurs ètnies en combinació amb les característiques geogràfiques dels llocs que habiten. En aquest sentit, és clar que hi ha una cultura comuna en tota la Ilerconvònia, que inclou, com ja hem vist, el Baix Aragó, el Baix Segrià, el territori de Tortosa i el de Castelló fins a Almenara, un territori culturalment homogeni, adscrit al convent jurídic tarraconense, que la romanització, a l'ombra de Tàrraco, va saber respectar i on es van posar els fonaments de la distinció lingüística del català occidental i oriental. Tanmateix la cultura d'aquest territori no és la mateixa que la de les terres interiors d'Aragó, poblades per altres tribus i, en la romanització, adscrites al convent jurídic de Caesaraugusta. És cert que, apellant als límits meridionals d'aquest corrent, Aragó tendirà sempre a expandir-se pel sud vers el mar. Així mateix, apellant als límits orientals, reivindicarà terres lleidatanes, ja que, tot i no aparèixer prou precisos, sembla, segons Plini, que Ilerda hauria format part del convent jurídic de Saragossa i que la frontera hauria estat fixada a una certa distància a l'est del riu Segre fins a enllaçar-se amb la Noguera Ribagorçana.

Amb la instauració de la nova religió cristiana damunt l'antic territori ibèric ja romanitzat, l'Església catòlica, en crear les diòcesis, consagrà les característiques i condicions vigents del territori i dels seus pobladors. És així com l'antiga Ilerconvònia, com ja hem dit, esdevindrà el territori de la diòcesi de Tortosa. La influència de l'Església es pot apuntar, doncs, entre les causes polítiques eclesiàstiques de la situació històrica del territori que estudiem. Quan Alfons el Cast restaurà el bisbat de Tortosa, ho féu «secundum antiquos limites».

5. Andrés GIMÉNEZ SOLER, recensió del llibre de Francesc Cambó, *Per la concòrdia*, a *Universidad* (Saragossa, 1930), p. 745. Citat per Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 2, nota 2.

d) Causes polítiques.

1. Causes polítiques civils. Per a entendre la situació de la contrada fronterera de Catalunya amb Aragó, cal no preterir la presència sarraïna i la submissió de les terres catalanes i aragoneses a l'emirat de Còrdova, dependent del califat de Damasc; les lluites intestines que sorgien entre els musulmans; la revolta conjunta de Sulayman ibn Yaqdhán al-Arabí, valí de Barcelona, i d'al-Husayn ibn Yahyà, cap al 779-780, a Saragossa; la rebel·lió de Said, fill de Sulayman, a les muntanyes de Beseit el 788-789, i, un cop decaïgut el poder musulmà, la disgregació del califat en un conjunt de petits estats o taifes, entre les quals les de Saragossa, Lleida i Tortosa. Cal saber que el grau diferent d'influència sarraïna que van rebre les diverses contrades peninsulars va marcar més profundament encara les diferències que hi havia entre elles o en va atenuar les similituds. La nostra contrada, tant a la banda aragonesa com a la catalana, era més islamitzada i contrastava amb l'anomenada Catalunya Vella de la reconquesta, més romanitzada. Aquesta situació diferenciada justificarà capteniments polítics i culturals diversos.

El 811, Tortosa, el primer baluard important dels sarraïns cap a migjorn, va capitular davant la tercera expedició guerrera dels francs, dirigida per Lluís el Piadós, però la conquesta no va ser encara possible perquè el poder sarraí era molt fort i Còrdova no abandonava les fortaleses de la seva frontera avançada davant l'imperi de Carlemany. Hauran d'escolar-se gairebé tres segles i mig fins al 1148, quan els reconqueridors podran avançar de Barcelona a Tortosa. Un nou intent de reconquesta, segons l'historiador àrab Ibn al-Athir, tindrà lloc els anys 936-937, quan el comte Sunyer, seguint el litoral mediterrani, arribarà a rescatar momentàniament Tarragona i aconseguirà la reducció de Tortosa a condició de tributària, però tot l'esforç quedà en això.⁶

Hi haurà nous intents de conquesta per part del comte Ramon Berenguer I, mogut per l'interès polític de controlar i dominar les terres de Ponent del comtat de Barcelona amb una doble finalitat: afeblir el poder dels sarraïns de Lleida a fi que no fossin una amenaça per a les futures conquestes al Camp de Tarragona i aconseguir a benefici del comtat de Barcelona l'expansió militar i política per aquelles contrades encara sarraïnes que, per llur situació geogràfica, podien ésser conquesta dels comtes d'Urgell i de Pallars. D'aquesta manera, també aconseguiria impedir als reis d'Aragó la influència a la Catalunya occidental i, en conseqüència, l'expansió del regne d'Aragó per llevant i pel sud.

És així que el comte de Barcelona, l'any 1058, aliat amb el comte d'Urgell, dirigirà una expedició contra els sarraïns per terres de Ribagorça, d'on els reis d'Aragó es consideraven senyors, i reconquerirà tot el territori des de la Noguera Ribagorçana fins als termes del castell de Benavarri. Alhora proclamarà com a objectiu de la seva conquesta els territoris sarraïns situats al sud dels seus dominis, això és, les terres de Tarragona i Tortosa, fins al punt que el seu testament esmenta tot el territori estès des de Tarragona fins a l'Ebre i la ciutat de Tortosa com a patrimoni comtal.⁷ Per això, l'acta de consagració de la catedral romànica de Barcelona (1058) anomena Ramon Berenguer I «Propugnator et murus christiani populi»;⁸ i els Usatges, «Ispanie subjugator».⁹

Ferran Soldevila ensenya que existeix una llei històrica que «podríem anomenar “d'atracció de la mar”, la qual va complir-se amb Castella com amb altres països de posició central.» I Castella posseïa aquesta posició central, considerada per l'historiador «un element essencial, insubstituïble per a

6. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 47-48 i 76-77; Ramon MIRAVALL, *Madina Turtuxa. Introducció a la Tortosa islàmica*, Tortosa, Dertosa, 1999.

7. Josep BALARI I JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona, Est. Tip. de Hijos de Jaime Jepús, 1899, p. 301.

8. Pròsper de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. II, Barcelona, Imp. de Juan Oliveres y Monmany, 1836, p. 83.

9. Usatges de Barcelona, usatge 3 *Cum dominus*.

aconseguir l'hegemonia peninsular.» I hi afegeix: «Aquesta llei històrica ens explica fàcilment el curs de molts esdeveniments transcendentals i fins les fases de desenrotllament de molts Estats. Es diria que, de la mateixa manera que els homes necessiten finestres en llurs habitacles, els pobles necessiten sortides a la mar en llurs territoris.» I explica: «La vigorosa atracció de la mar ens explica l'avantatge immens que la posició interior central concedeix als pobles per a la formació de grans Estats. El poble situat a l'interior malda per expandir-se per totes les terres que poden dur-lo a prendre contacte amb la mar. Aquests pobles són, en general, pobles assimilistes. [...] És el cas de Castella.»¹⁰

És també el cas d'Aragó: «Aquest regne, per la seva posició geogràfica, havia d'interessar-se, no sols en l'expansió damunt les terres sarraines de Migjorn, sinó també cap a la mar Cantàbrica i la Mediterrània i encara en l'expansió per la Gàl·lia meridional.» Des del regnat de Sanç Ramires, Aragó i Navarra es van unir sota un mateix príncep (1076) i el rei Alfons el Bataller va esforçar-se a estendre la seva influència pel Llenguadoc i la Gascunya i a impulsar la reconquesta cap a les terres del sud i cap a la banda occidental de Catalunya. Ell i els altres reis d'Aragó cobejaven Lleida i feien grans esforços per guanyar tot aquell territori de la dreta de l'Ebre que els podia permetre assegurar la sortida al mar per Tortosa.¹¹

Veuem més avant els intents del Bataller. De moment, recordarem que, l'any 1134, el rei d'Aragó Alfons el Bataller havia mort sense successió i en el testament, datat al setge de Baiona l'octubre del 1131, havia deixat el seu regne als ordes militars del Sant Sepulcre, de l'Hospital de Jerusalem i del Temple:

Itaque post obitum meum heredem et successorem relinquo michi sepulcrum Domini quod est Jherosolimis, et eos qui observant et custodiunt illud et ibidem serviunt Deo et ospitale pauperum quod Jherosolimis est, et templum Domini cum militibus qui ad defendendum christianitatis nomen ibi vigilant. His tribus totum regnum meum concedo.¹²

Aquesta disposició testamentària no es va complir, puix que Ramir el Monjo, germà d'Alfons, abat de Sahagún, prior de Sant Pere el Vell d'Osca i bisbe de Roda de Ribagorça, poc temps abans de la mort del Bataller, es va proclamar rei d'Aragó amb l'aprovació gairebé general del país. Alhora, en rivalitat amenaçant, s'alçà el rei de Castella, Alfons VII, ostentant els drets que tenia a la Corona ara-

10. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 119-120.

11. Aquest és el motiu que hauria mogut la reina Germana de Foix a redactar una reial cèdula, per als catalans sortosament no executada, en virtut de la qual hauria estat amputada al Principat la franja de territori de la dreta de l'Ebre des de la línia de frontera amb el Baix Aragó fins al mar. N'ha publicat el text Enrique SEBASTIÁN, «El puerto de Tortosa en el siglo XVI», al *Boletín del Orfeó Tortosí* (30-IX-1913). El rei Ferran el Catòlic en devia estar assabentat i, en un gest maquiavèlic que el retrata, evitant en tot cas figurar en primer terme, s'hauria valgut de la seva muller per a concedir a Aragó un tal privilegi amb el pretext de voler premiar la fidelitat dels seus vassalls aragonesos, redactant l'escrit següent: «El fervoroso zelo y fidelidad del Reyno de Aragon al Rey mi Señor y la cuidadosa y atenta aplicación a su real servicio ha conziliado mi amor a tan buenos vasallos de suerte que deseando darles a entender mi propósito a todo lo que pueda ser de su mayor utilidad y decoro: Y considerando se halla aquel Reyno sin el adorno y defensa de Fortalezas, que le aseguren, y sin el veneficio de Comercio y salida de sus frutos, que lo enriquezca por la falta de Puerto Marítimo para extraerlos. He resuelto conzeder a dicho Reyno de Aragon e incorporar el Puerto de Tortosa; sus Alfaques y todos aquellos lugares y territorios que estan de la parte del Rio Hebro azia Aragon, que hasta aquí han estado incorporados al Prinzipado de Cathaluña, desmembrando también de Este la Ciudad de Lerida con todos sus lugares y territorios que hay entre los dos Rios Noguera y Zinca incorporando uno y otro con el referido Reyno. Partizipolo al Consejo de Estado para que lo tenga entendido en Madrid a 6 de Junio de 1506»; document reproduït a: Joan B. MANYÀ, *Notes d'història de Gandesa*, Tortosa, Algueró i Baiges, 1962, p. 280-281.

12. Pròsper de BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. IV, Barcelona, Tip. J. E. Monfort, 1847-1910, doc. núm. II.

gonesa com a renét per via materna del rei Sanç de Navarra i pretenia el regne de Saragossa com a pretès detentor dels drets de sobirania des dels temps dels Banu-Hud.

Les pretensions de Castella d'annexionar-se el reialme aragonès eren una amenaça seriosa per a Catalunya en tant que el Principat, regit pel comte de Barcelona, barrava l'eixida al mar a un estat interior necessitat d'expansió, que cobejava obertament Lleida i les altres terres de la Catalunya occidental a la dreta del Segre i de l'Ebre, aleshores encara dominades pels sarraïns. El desequilibri de forces entre el potent reialme castellanoaragonès i el Principat amenaçava les terres de Ponent de Catalunya i tot el territori de València, encara per conquerir.

Soldevila resumeix la situació: «L'annexió d'Aragó a la corona de Castella representava, doncs, per a Catalunya: una possible amenaça per a la seva independència, una probable amenaça per a la seva integració, una segura amenaça per al seu expandiment.»¹³ Tanmateix els aragonesos, gelosos de la independència i recelosos de la sobirania del rei castellà, es van posar al costat de Ramir el Monjo i no l'abandonaren quan buscà refugi a la Ribagorça, en els seus dominis més pròxims a Catalunya, ben lluny de Navarra i de Castella, mentre que l'arquebisbe de Tarragona, sant Oleguer, acompanyat dels comtes de Tolosa, de Comenge, de Pallars i d'Urgell, es presentava a Saragossa a posar pau entre els contendents amb un resultat que fou favorable al rei aragonès i advers per al rei de Castella. L'annexió d'Aragó a Castella havia estat evitada. Però calia saber jugar amb encert per tal d'impedir futurs intents d'annexió. I era obvi que les pretensions d'annexió de Castella sobre Aragó només es podien evitar procurant la unió d'Aragó amb Catalunya. Amb aquesta unió, Catalunya evitava els riscos d'un estat aragonès independent que cobejava les terres frontereres occidentals situades a l'oest del Segre, les terres meridionals situades a la dreta de l'Ebre amb Tortosa, encara per conquerir, i el regne de València.

La unió dels dos territoris —regne i comtat— es va dur a terme amb la jugada clau de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, quan va acceptar l'enllaç amb Peronella, filla de Ramir el Monjo, i així esdevingué rei efectiu d'Aragó, encara que no va usar-ne mai el títol, que reservà per a Peronella, anomenant-se «Princeps Aragonum», «Aragonensium regni inclitus dominator» i «regni aragonensis dominator».¹⁴ Els ordes militars li van donar els drets que tenien en virtut del testament del Bataller el 16 de setembre de 1140, amb dues condicions: la de reservar-se alguns homes de cada llei, amb cases i terres, a totes les ciutats d'Aragó i a tots els castells i viles amb més de trenta habitants de l'estament vilà, i la de recuperar el regne en el cas que Ramon Berenguer morís sense successió legítima.

El comte, que ja havia pres els títols abans de maridar-se, va contreure matrimoni canònic amb Peronella a Lleida el 1150. Bernat Desclot diu, al capítol III de la Crònica: «E jo, dix lo comte, reep la donzella e el regisme en aital manera: que, aitant com viva, no vull ésser apellat rei; que jo són ara un dels mellors comtes del món, e si era apellat rei, no seria gens dels majors.» Val a dir que la unió matrimonial, amb la consegüent unió dels dos territoris i entitats polítiques sota un mateix sobirà, serà la garantia ferma d'una expansió conqueridora vers les terres de ponent —Lleida— i del migdia —Tortosa i València—, duta a terme amb efectivitat valent-se de milícies disciplinades i ben preparades, formades per homes d'Aragó i del Principat. Així van caure Tortosa (1148), Fraga, Lleida i Mequinensa (1149), Miravet, Prades i Siurana (1152-1153) a mans de Ramon Berenguer IV. Anys a venir, Jaume I conquerirà el regne de València.

13. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 149.

14. Serà el seu fill, Alfons el Cast, qui prendrà el títol doble de «Rex Aragonum et Comes Barchinone».

Quan Ramon Berenguer IV conquerí el territori de Lleida, donà a la ciutat una carta de poblament inspirada en la de Tortosa, però no li atorgà cap fur ja existent,¹⁵ a diferència de les viles i els llocs de la ribera del Cinca que, tant si eren poblats per gent de parla catalana com aragonesa, ho foren a fur d'Aragó. Fraga fou poblada a fur d'Osca.

En canvi, Tortosa i Lleida, per la llengua, però també pel dret, eren catalanes i el seu dret local, que es va formar damunt els privilegis reials i els costums, va tenir una de les seves bases en els Usatges de Barcelona, els quals eren vigents i hi foren el dret supletori. Malgrat això, Lleida apareixia aleshores en alguns aspectes com a aragonesa, puix que el bisbe de Lleida figurava sovint amb els bisbes i barons d'Aragó en les dates dels documents, i els representants de Lleida eren convocats a corts amb els de les ciutats aragoneses; tanmateix és cert que, en altres aspectes, Lleida era inclosa dins els límits de Catalunya, com es pot comprovar en les constitucions de Pau i Treva, on apareix fixat el territori en el qual tenien aplicació. Així, el 1173, Alfons I el Cast manà instituir la pau i treva «in dicta terra mea a Salsis usque ad Dertosam et Ilerdam sum suis finibus.» I, més tard, ja en el regnat de Jaume I, en les constitucions de Pau i Treva dels anys 1214, 1218, 1225 i altres, trobem sempre els mateixos límits territorials: «...a Salcis usque ad Cincam, a Cinca usque ad Tortosam et usque al Salces cum suis finibus, a Cinca usque ad Salces.»

Un altre aspecte en el qual Lleida i també el territori de Tortosa situat a la dreta de l'Ebre podien semblar aragonesos o, almenys, afins a Aragó, era el monetari, puix que, com al domini d'Aragó, hi corria la moneda jaquesa, però en això cal no tenir dubte ni patir confusió si ens atenim a documents anteriors a la partició de Jaume I, en què llegim frases com aquesta: «in locis Catalonie ubi currit moneta jaccensis», la qual cosa vol dir que la moneda jaquesa corria tant a Aragó com en alguns llocs de Catalunya, que no per això eren aragonesos.

Observem, tanmateix, que fins al regnat de Jaume I hi hagué en tot el territori occidental de Catalunya una vacil·lació, creiem que consentida, si no intencionada, en l'assenyalament de la frontera entre Aragó i Catalunya, que el Conqueridor deixarà en herència a dos dels seus fills: Alfons i Pere. Però alhora és Jaume I qui, de Barcelona estant, l'any 1244, declarà que Lleida i tot el territori entre el Cinca i el Segre era de Catalunya i que aquesta s'estenia del Cinca a Salses. Això mateix succeïa respecte al territori de la dreta de l'Ebre situat entre el riu Matarranya i el terme general de Tortosa.

Creiem, amb Soldevila, que «Ramon Berenguer IV i els seus immediats successors van voler aconseguir alhora els catalans i els aragonesos i van fer que Lleida, i encara la regió entre el Cinca i el Segre, pertanyés en certs aspectes a Catalunya i en certs aspectes a Aragó, i així en definitiva no van annexionar-la ni a l'una ni a l'altra, tant més que eren entitats en formació, amb nuclis no soldats encara, amb límits encara no marcats i que res no impulsava llurs sobirans a marcar. Tanmateix, en una època en què el dret tenia una gran importància, fou altament perillós perquè en l'avenir poguessin caure del costat de Catalunya el fet que els pobles de parla catalana riberencs del Cinca tinguessin el Fur d'Aragó.»¹⁶ Nosaltres hi afegim els pobles de parla catalana riberencs de l'Algars.

Estant així les coses, el 4 d'agost de 1162, Ramon Berenguer IV havia ordenat de paraula el seu testament davant el gran senescal Guillem Ramon de Montcada, Albert de Castellvell, Hug de Cervelló i el seu capellà mestre Guillem, en virtut del qual deixà al seu fill Ramon, el primogènit, més tard

15. Segons Font i Rius, el comte va donar a les dues ciutats «una fisonomia jurídica anàloga a la de Barcelona, els habitants de la qual gaudien, temps havia, d'unes franqueses que els col·locaven en un règim de llibertat pública i civil com la que s'inaugurava a Tortosa i Lleida»: Josep M. FONT I RIUS, «La reconquesta de Lérida y su proyección en el orden jurídico», *Ilerda* (Lleida), núm. VIII (1949), p. 17.

16. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 184-185.

anomenat Alfons, tots els seus dominis d'Aragó i de Barcelona, amb l'excepció del comtat de Cerdanya, del senyoratge de Carcassona i dels seus drets sobre Narbona, tots els quals eren deixats al seu fill segon, Pere, amb la condició que els tingués pel seu germà gran i li'n fes homenatge i el servís. I deixà a la reina Peronella, perquè en visqués, el comtat de Besalú i Ribes.¹⁷ Segons aquest testament, Aragó i Catalunya estaven en mans d'un mateix sobirà i això ajudava a la unió dels dos territoris si bé podia seguir contribuint a la indefinició de llurs fronteres.

Tot fent un salt important en el temps, trobem un fet políticament significatiu pel que fa a les fronteres entre el regne d'Aragó i el Principat, que afectà el territori que és objecte del nostre estudi. Ens referim a les particions dels regnes fetes per Jaume I en tres parts, essent-ne la definitiva la de l'any 1262, en la qual deixà Catalunya, Aragó i València a l'infant Pere; i les Balears, Montpeller, Rosselló, Cerdanya i Conflent a l'infant Jaume. Així era corregida una partició anterior, en la qual Aragó i Catalunya havien estat deixats en mans diferents: Aragó en les de l'Alfons, mort el 1260 sense fills, i Catalunya en les de l'infant Pere.

Els aragonesos, moguts pels afanys expansionistes i pel deler d'eixir a la mar, exigien que València havia de restar unida a Aragó i, per tant, veien malament la partició definitiva dels regnes. Amb la mort de l'infant Alfons, s'havia esvaït el somni feliç dels aragonesos, els quals el Conqueridor havia acontentat en la partició del 1253 deixant a l'infant Alfons Aragó, València i la zona catalana entre l'Ebre i el riu de la Sénia, mentre que Catalunya, de l'Ebre i el Cinca a Salses, era per a l'infant Pere. Catalunya, doncs, hauria restat dividida en dos semblantment a la manera com la dividiran els Hospitalers: la Catalunya de l'esquerra de l'Ebre, inclosa al gran priorat de Catalunya, i la Catalunya de la dreta de l'Ebre, inclosa a la castellania d'Amposta, en la qual hi havia incloses les comandes aragoneses.

En el regnat de Jaume II, a les Corts de Saragossa del 1300, els aragonesos reclamaren contra la línia fronterera catalanoaragonesa que havia establert Jaume I i votaren un capítol de Cort segons el qual Ribagorça, Sobrarb i la comarca de la Llitera fins a la clamor d'Almacelles pertanyien a Aragó i eren poblats a fur d'Aragó. Jaume II va ratificar l'acord el 12 d'octubre d'aquest any. Amb això, els aragonesos prengueren ànims renovats en llurs pretensions sobre les terres de l'Algars. Els catalans van protestar i a les Corts de Barcelona del 1305 aprovaren un capítol contrari a l'anterior, declarant que Catalunya s'estenia des de Salses fins al Cinca, però Jaume II, deixant la porta oberta a la revisió, no volgué signar-lo. Aquí hi veiem la mà del jurista aragonès Ximén Pérez de Salanova, justícia d'Aragó.

L'equilibri de Jaume II dona raó de la malleabilitat política del monarca: va crear el comtat de Ribagorça i el donà en feu al seu fill, l'infant Pere, això sí, amb la condició que el lligam feudal es regís pels Usatges de Barcelona i pel dret consuetudinari català (12 de maig de 1322). En canvi, establia que el nou comte havia d'assistir a les Corts d'Aragó. Fraga fou aleshores declarada catalana pel mateix justícia d'Aragó.

2. Causa política eclesiàstica. És només una, però ha tingut molt de pes al llarg de la història en la situació de la contrada que estudiem per la gran influència de l'Església en els segles medievals i posteriors. Arrenca del contenciós sorgit entre el bisbe de Tortosa i el de Saragossa pels límits d'ambdues diòcesis, que Alfons el Cast havia fixat l'any 1178 al riu Matarranya —«antiquos limites episcopatus Ecclesie Dertusensis»— i que el bisbe de Saragossa exigia de fixar a l'Algars, territori cobejat pels aragonesos. El bisbe de Tortosa Gombau de Santa Oliva, home pacífic i pacificador —«quia ex litibus saepe crimina oriuntur, quae charitatis ignem extinguunt penitus; ad earum concordiam, bonorum virorum arbitrio summopere est insistendum»—, va cedir i el límit entre bisbats, que esdevin-

17. Pròsper de BOFARULL, *Los condes de Barcelona...*, p. 207.

drà finalment límit entre Catalunya i Aragó, fou fixat al riu Algars, amb la condició de restar dins la diòcesi tortosina les parròquies de Calaceit, Cretes, Lledó i Arenys de Lledó segons la concòrdia signada pels dos prelats i els respectius capítols catedralicis l'any 1210: «Constituunt ergo unanimiter praefati Episcopi, et jam dicti Canonici, utrumque limitem Episcopatum suorum rivum qui dicitur Algars, sicut vadit de Penna Gala usque in flumen Iberi.»¹⁸

e) Causes jurídiques. Quan esmentem les causes jurídiques, ens referim als furs vigents en un territori. I tenim dos furs: el Fur d'Aragó i el Fur de Barcelona, això és, els Usatges. Fem saber, d'entrada, la importància que podien tenir els furs en l'adscripció d'una ciutat o d'una vila a una entitat política o a una altra, això és, en el cas que considerem, a Aragó o a Catalunya. La importància del dret, la resumim en aquesta frase de l'historiador Serra Ràfols: «Podem dir que, si bé Lleida és catalana independentment del seu dret, a ell deu primerament de formar part del Principat de Catalunya.»¹⁹

Bé ho sabien els aragonesos quan protestaven perquè el Fur d'Aragó no havia estat estès a tot el regne de València, on la major part de les cartes de poblament atorgades durant la conquesta tenien per base aquest fur. El rei Jaume fou sensible a la protesta i deixà a les poblacions la llibertat d'optar pel Fur de València, similar en molts punts als Costums de Tortosa i molt influït pel dret romà, o pel Fur d'Aragó. Només les poblacions de la ratlla aragonesa van optar pel fur aragonès; totes les altres es van decantar pel fur novell. Però durant més d'un segle els aragonesos maldaran per imposar el Fur d'Aragó a tot el regne valencià, s'esforçaran a mantenir-lo a les terres frontereres i a mantenir-hi viva la intervenció del justícia d'Aragó. Com a València, així mateix al territori català de la dreta de l'Ebre limítrof amb Aragó.

Els d'Aragó ho exigiren al rei Pere el Gran, però el monarca, a les Corts de Tarassona del 1283, els donà una resposta que no els va satisfer. Aquest fou el motiu de la formació de la Unió aragonesa, responsable de les ingerències perllongades i penoses en la vida comuna de les poblacions valencianes i catalanes més pròximes a Aragó. Pere el Gran, segons Zurita,²⁰ va haver de cedir, almenys en teoria, a les exigències dels aragonesos l'octubre del 1283, mentre que aquests, abandonant les pretensions sobre Lleida i el Pallars, seguien forçant les exigències damunt el regne de València i les terres catalanes de la dreta de l'Ebre incloses a la comanda d'Horta i a la preceptoria de Miravet. Amb això, els unionistes, usant i abusant del privilegi de la Unió, aconseguiren que el rei nomenés un cavaller aragonès per al càrrec de justícia general del regne valencià i que consentís que tots els qui ho volguessin fossin jutjats pel Fur d'Aragó. Pel que fa a la contrada que és objecte del nostre estudi, el monarca respectava la vacil·lació ja endèmica i mirava cap a un altre lloc quan el justícia d'Aragó o les juntes de Saragossa i d'Alcanyís coaccionaven els pobles catalans limítrofs amb Aragó i hi feien intrusió. Les exigències de la Unió aragonesa només acabaran quan Pere el Cerimoniós li donarà un cop de mort i anullarà els seus privilegis tot esquinçant-los iradament amb el punyal. El mateix monarca ho conta així en una carta al seu oncle, l'infant Pere: «...nós de nostra man, de sis en sis cartes, tallam tot lo llibre, e ferim quatre colps ab un mall en lo segell e en les bulles dels privilegis, e especejam privilegis.»²¹

18. Arxiu Capitular de Tortosa, Diplomatar de la catedral de Tortosa. Pontificat de Gombau de Santa Oliva (26 abril 1210).

19. Elies SERRA RÀFOLS, «La Catalunya lleidatana», *Revista de Catalunya* (1929), p. 363.

20. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, vol. IV, Saragossa, 1562-1580, cap. xxxviii i xxxix.

21. Ramon GUBERN, *Epistolari de Pere III*, vol. I, Barcelona, Barcino, 1955, p. 100-101.

1. L'any 1165, el rei Alfons el Cast atorgava a la vila d'Horta carta de poblament a fur de Saragossa, com ho faria també més tard, el 1181, en una de les dues cartes atorgades, a Batea i Algars. En ambdós casos, així ho defensa el doctor Josep M. Font i Rius, sembla que hi havia una decidida voluntat del monarca d'impulsar un repoblament de tipus col·lectiu o veïnal amb mentalitat aragonesa i per a pobladors que ja fossin aragonesos d'origen o que poguessin venir d'Aragó per a fer efectiu el poblament.²² A Batea, atès que ningú no s'acollià a la carta concedida «ad fuerum Cesarauguste», s'imposà des del principi el dret català, puix que «ad fuerum Barchinone» fou donat a poblar el territori dels castells de Batea i Algars a Bernat Granell en una carta datada el mateix mes i any, octubre del 1181. Mentre que, a Horta, quedà atorgat el fur aragonès.²³

La concessió del fur d'Aragó a Horta i a Batea, cal entendre-la tenint en compte que en aquelles dates, com ja hem dit, les fronteres entre els dos territoris, el comtat de Barcelona i el regne d'Aragó, no eren ben definides i sovintejaven les fluctuacions relatives a inclusió i pertinença. Horta apareix inclosa dins Aragó en la mateixa carta de poblament i així s'entén la concessió exclusiva del fur de Saragossa malgrat la condició catalana dels seus pobladors.²⁴ Les dues cartes de poblament de Batea i els posteriors documents d'establiment agrari signats pels templers de Miravet mai no parlen de Batea dins Aragó, almenys no ho fan de manera explícita com ho fa la d'Horta, i, a més, Bernat Granell, de Tàrraga, la va rebre de mans d'Alfons I de Catalunya sota el dret català. Això explica, en part, que els bateans hagin tingut consciència i voluntat de ser catalans des de temps immemorials, mentre que els pobladors d'Horta han jugat històricament a canvis d'actitud interessats, algunes vegades enfrontant-se com a catalans al sobrejuntar de Saragossa i unes altres vegades rebellant-se com a aragonesos contra els comanadors santjoanistes, senyors jurisdiccionals de la vila, que sempre foren partidaris de la vigència del dret català.

En temps del comte Ramon Berenguer IV i del seu fill Alfons, les fronteres occidentals del Principat de Catalunya eren flotants, ambigües i encara no linealment delimitades, entre altres raons perquè entre aquestes terres del Principat i les veïnes del regne d'Aragó hi havia una evident continuïtat geogràfica i els seus pobladors vivien sota una mateixa unitat de monarquia i de religió, de llengua i d'economia, i encara era indefinida, almenys en alguns pobladors, la incipient consciència nacional respecte a dues comunitats regides per un mateix ceptre.

Cal no oblidar dues altres raons:

1) El pes històric de les conquestes efímeres dutes a terme sobre Horta, Batea i altres viles de la riba dreta de l'Ebre pel rei d'Aragó, Alfons el Bataller, el 1133, quan féu donació a favor de «Petro de Bioca, meo adalile, et Eneco Fortunionis et tibi Exemen Garcez», com a recompensa pels serveis presats, de tots aquests llocs i termes, a saber, «in Matarrania illa villa et castello de Nonasp [...] et illo castro de Algares [...] et illa villa de Bathea [...] et sicut illos terminos includunt de Algares usque ad Matarraniam et sicut vadit illo rivo de Matarrania usque ad Ebro, et sicut de duabus partibus currit aqua usque ad Ebro [...]»²⁵

22. Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, Barcelona, CSIC, 1969, p. 798; Josep SERRANO DAURA, *La Poble de Massaluca (Terra Alta)*, la Poble de Massaluca, Ajuntament de la Poble de Massaluca, 1994, p. 56-58.

23. Josep ALANYÀ I ROIG, «La carta de poblament de Pinyeres (Batea, Terra Alta)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 21 (1991), p. 304-323.

24. La condició catalana dels pobladors d'Horta fou exhibida pel castellà d'Amposta, fra Juan Fernández de Heredia, a Pere el Cerimoniós en carta datada el 4 d'octubre de 1347, volent justificar així el dret que tenien els pobladors d'Horta a ser regits pels costums i usatges de Catalunya.

25. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 310, f. 66r, columna 1.

2) La ferma voluntat d'Aragó, identificada amb la determinació conqueridora del seu rei, d'assegurar-se un passadís dreturer que obrís el regne al mar. La incursió del Bataller no reeixí, però la tenaç reivindicació del territori de la dreta de l'Ebre pels aragonesos durà segles. I és obvi que, si l'empresa del rei Alfons I d'Aragó s'hagués coronat amb èxit, Horta, Batea i Algars, amb tots els seus termes, i totes les terres de la dreta de l'Ebre, des de l'aiguabarreig del Cinca fins a la Mediterrània, inclosos els accidents geogràfics dels Ports i la serra del Montsià, haurien passat a mans de senyors aragonesos i, per tant, haurien format part integrant del regne d'Aragó i s'haurien regit pel dret aragonès; el riu Ebre hauria quedat com a línia fronterera pel sud-est. I el rei aragonès, amb les espatlles cobertes, hauria pogut reconquerir per al seu reialme l'estratègic bastió de Medina Tortuxa, a l'altra banda del riu, i arribar així fins al mar.²⁶

Però també els catalans feien tots els esforços que calia per a reeixir en la conquesta de Tortosa i de tot el territori estès a una banda i a l'altra de l'Ebre entre la ciutat de Lleida i el mar. Per això, Ramon Berenguer III, descobrint les intencions del Bataller de voler guanyar per a Aragó les terres de l'Ebre i del Segre, la qual cosa implicava tancar pel sud la futura expansió del comtat de Barcelona, pactà amb el reietó de Lleida un conveni pel qual aquest i l'alcaid Avifelel s'acordaren a ésser-li fidels amb bona amistat i a ajudar-lo si anava contra els sarraïns de Tortosa. Amb aquest pacte, signat el 1120, el comte de Barcelona s'assegurava que Lleida no caigués a mans dels aragonesos i feia més difícil al Bataller la conquesta de Tortosa. El comte de Barcelona, indirectament i directa, havia advertit al rei Alfons que les pretensions sobre Lleida i Tortosa no eren només d'Aragó; que el fort afany per conquerir-les era també dels catalans. Efectivament, tot i que el papa Pasqual II, el 1114, havia incitat Pere I d'Aragó a conquerir Lleida —«Ab Ilerde impugnatione seu expugnatione nulla te desistere compellat occasio», resa la butlla pontificia—,²⁷ el comte de Barcelona, en la seva visita a Itàlia (1116), sollicità del papa la predicació d'una croada contra els sarraïns pensant en la conquesta de Tortosa. Pasqual II atorgà al comte la butlla, signada el 23 de maig de 1116, en què l'animava a lluitar contra la mitja lluna: «Super hoc [...] ad expugnandos mauros ac moabitas in Hispanie partibus et Tortosam, eorum praesidium, animi nobilis, industriam paras.»²⁸ A la mort del rei d'Aragó i del comte de Barcelona, malgrat els repetits intents, ni Lleida ni Tortosa no havien estat encara conquerides.

2. Ramon Berenguer IV, casat amb Peronella, reina d'Aragó, conscient de la importància que adquiriria la reconquesta de les terres meridionals de l'Ebre i del Segre —política (per la proximitat del regne d'Aragó i les pretensions dels aragonesos) i estratègica (futura expansió de Catalunya cap al sud, més enllà de l'Ebre, amb obertura a la mar)—, empenyé l'expansió conqueridora envers les terres lleidatanes i tortosines seguint el camí traçat pel seu pare, Ramon Berenguer III, amb la decidida voluntat de definir aquest territori que tant costava d'adscriure i que tant costaria encara.

Els anys 1148 i 1149 la fruita era ja madura per a collir-la. Els fracassos del Bataller i de Ramon Berenguer III deixaren pas a l'èxit del nou comte de Barcelona. Aquells havien pretès conquerir les nostres terres des de l'interior, Ebre avall; aquest ho féu en tenalla, encerclant els dominis sarraïns des del mar i des de la boca de l'Ebre cap amunt, fins a la Terra Ferma. Així, malgrat el llarg temps que calgué encara per definir la frontera entre el regne d'Aragó i el Principat de Catalunya a la banda de

26. Josep ALANYÀ I ROIG, «La carta de donació a Bernat Granell. Doble fur i catalanitat de Batea», a Josep ALANYÀ I ROIG, *La Vila Closa*, vol. 1, Batea, Patronat Pro Batea, 1991, p. 91-97, 103-110 i 115-120.

27. Paul KEHR, *Papsturkunden in Spanien*, vol. 1, *Katalonien*, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1926, p. 305, doc. núm. 38.

28. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Butlles Pontificies, carpeta 1, lligall 1, núm. 12.

ponent —Cinca, Algars, Matarranya—, hom no pot deixar de reconèixer que l'hàbil acció reconqueridora de Ramon Berenguer IV fou la primera pedra que fundà la divisió fronterera que cristallitzà en el decurs del temps. El comte, en la carta de donació del castell de Miravet i dels seus termes (1153), lliurà a mans dels templers totes les terres de la dreta de l'Ebre:

[...] de Mora sicut vadit et ferit ad Favaram et deinde usque ad podium de Calcet et vadit usque ad Vilar de Arenes sicut aque vertuntur versus rivum de Algars et deinde usque ad terminum de Caselas et de Buzot, que sunt de termino de Orta [...] castrum de Algars et castrum de Batea cum terminis sibi pertinentibus et castrum de Corbera et de Gandesa [...] et castrum de Pinello.²⁹

Aquesta decisió del comte preparà el repartiment de terres entre els templers, que es quedarien amb tots els termes del castell de Miravet —Favara i Calaceit quedaren sota jurisdicció de l'orde de Calatrava—, fent inclinar les possessions templeres cap a la pertinença a Catalunya i les calatraveses cap a Aragó. Per això el límit entre ambdues comunitats no era el riu Matarranya, sinó l'Algars, afermant-se aquest riu cada cop més, encara que de manera lenta, com la línia fronterera a partir del regnat d'Alfons el Cast. Nonasp, situat entre les aigües dels dos rius, restà sota jurisdicció templera; però, més enllà de l'Algars, el municipi esdevingué aragonès. Horta i Batea, malgrat el fur de Saragossa de les cartes de poblament, amb les altres viles i llocs de la dreta de l'Ebre, de l'Algars fins al mar, esdevingueren catalanes, entre altres causes, perquè hi vigia el dret català.³⁰

3. Durant tot el segle XIII, els aragonesos no cessaren de protestar pels límits amb el Principat i basaven les seves queixes en el fet que els antics reis d'Aragó tenien el títol de reis de Sobrarb i de Ribagorça; que la terra del Cinca els corresponia per dret de cavalcada per raó de l'ajut que havien donat als reis d'Aragó, també a Ramon Berenguer IV i al seu fill Alfons, en l'expansió cap al sud; que aquestes eren parts poblades a fur d'Aragó, i que hi corria la moneda jaquesa, que era moneda aragonesa.

Aquestes queixes i reclamacions provocaren la cessió per part del rei Jaume II, a les Corts de Saragossa del 1300, de la Ribagorça, Sobrarb i la Llitera fins a la clamor d'Almacelles al regne d'Aragó, endarrerint així el límit fronterer del Cinca cap a la Noguera Ribagorçana, guanyant-hi Aragó i perdent-hi el Principat. De res no valgué el capítol de cort aprovat a les Corts de Barcelona del 1305 en què es declarava que Catalunya s'estenia fins al Cinca; Jaume II, seguint l'opinió de Ximén Pérez de Salanova, justícia d'Aragó, no aprovà el capítol de cort i, malgrat que el justícia aragonès reconegué catalana la vila de Fraga el 1311, el Cinca deixà de ser el límit que havia estat i Fraga acabà passant a Aragó cap a la fi del segle xv. El registre 1478 de la secció «Feudorum» (anys 1345-1380) de la Cancelleria Reial, que guarda l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ofereix tots els arguments «ad probandum quod villa de Fraga et eius tenentia sunt infra limites Cathalonie» contra les pretensions aragoneses.³¹ Els diferents documents provadors són emanats del rei Pere III el Cerimoniós durant l'any 1349.

Molt abans, però, que restés resolt el problema dels límits a les terres de Lleida, la divisió entre Aragó i Catalunya a la comarca de Gandesa s'anava precisant i fixant per la via del decantament es-

29. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Pergamins de Ramon Berenguer IV, núm. 261.

30. Josep ALANYÀ I ROIG, *Batea i el seu terme municipal*, vol. 1, *El repoblament templer*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1994, p. 25-65.

31. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1477-1478, f. 133, 135, 138, 140, 149 i següents.

pontani malgrat les ingerències, queixes i reclamacions dels aragonesos, els canvis de posició interessats dels pobladors o del municipi d'Horta oposant-se als drets senyorials dels hospitalers i el joc polític, sagaç, del rei Pere el Cerimoniós, que jugava amb totes les cartes amb les pretensions d'Aragó i alhora ho feia, sempre quan li convenia, amb les reclamacions de la universitat d'Horta o amb les dels seus senyors jurisdiccionals, els santjoanistes.

La convicció amb què els aragonesos consideraven incloses dins el regne les viles d'Horta i Batea, amb Gandesa i Ascó, era fundada, segons llur parer, en el dret que hi havia de regir, l'aragonès, i en el fur amb què deien que havien estat donades a poblar. Aquesta era la força que creien tenir quan exigien que, a la batllia de Miravet, s'observessin els furs d'Aragó en lloc dels Usatges de Barcelona i els Costums de Lleida. Les raons que adduïen per a exigir l'observança del dret aragonès, les pretenien fonamentar en el fet que Alfons el Cast havia donat a poblar Horta i Batea «ad fuerum CesarAuguste» i en la consideració que les cartes de poblament d'algunes viles de la Terra Alta, posteriors a les d'Horta i Batea, havien estat atorgades «ad forum Orte» (Gandesa, 1192 i 1194; el Pinell de Brai, 1207; Vilalba dels Arcs, 1224) o «ad forum et consuetudinem de Batea» (Algars, 1281; Pinyeres, 1280; la Pobla de Massaluca, 1294). En el cas concret d'Horta, a més, tenia un pes determinant el darrer testament de Jaume I, publicat el 1248, que incloïa explícitament aquesta vila i els llocs de la seva batllia dins el regne d'Aragó.³²

I encara que regir-se pel fur d'Aragó no implicués antigament pertànyer al territori aragonès, de la mateixa manera que regir-se pel dret de Catalunya no implicava pertànyer al territori català, tanmateix hi ha proves documentals que, almenys al segle XIV, s'havia generalitzat ja la ferma implicació de fur i territori. Així sembla que es desprèn de l'actuació del jurisperit d'Horta, Bernat Jorba, que, l'any 1336, volia aplicar el fur d'Aragó a Guillem de Bas, veí de Batea, jutjat a Horta, entenent que les paraules «de foro et ratione fuerit faciendum» del document de comissió reial es referien al «forum CesarAuguste» de la carta de poblament d'Horta atorgada el 1165.³³

A més, penso que no és pas una casualitat que l'any 1331, quan es denunciava davant la cúria reial el conflicte creat entre la vigència dels Costums del 1296 i la del fur d'Aragó a la vila d'Horta, ensems fos viva la discussió de si Horta estava situada o no dintre d'aquest regne.³⁴ I considero una prova definitiva que Pere III, en aquestes mateixes dates, quan exercia com a procurador general del seu pare, volent que s'hi observessin els furs i costums d'Aragó i no pas els costums atorgats pels templers, justificava la seva decisió en el fet que la comanda i la vila d'Horta eren dins els límits d'Aragó —«in et de Regno Aragon et infra limites eiusdem situata»— i a tots els llocs d'Aragó s'havien d'observar el fur, els privilegis i els costums aragonesos.³⁵ Per tant, territori i dret s'implicaven. Cal saber, però, que la constitució jurídica del territori fou engendrada i nodrida per la vigència del dret més que per la concessió del fur. Horta havia estat poblada a fur d'Aragó, però s'havia regit ja abans del 1296 pels Costums de Lleida i, a partir d'aquesta data, pels costums i usos propis, aquells i aquests dret català. I Horta, amb la seva comanda, esdevingué catalana.

32. Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, vol. I, p. 266, 271, 345, 412 i 506; Pascual ORTEGA, «La carta de població de la Pobla de Massaluca (1295)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 7-8 (1986-1987), p. 204; Josep ALANYÀ I ROIG, «La carta de poblament de Pinyeres (Batea, Terra Alta)», *Anuario...*, núm. 21 (1991), p. 136, apèndix documental, doc. núm. 5.

33. Vegeu la nota 18 i l'apèndix documental, doc. núm. 2; Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «El territorio de Cataluña», a *Comentarios sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Barcelona, Institut d'Estudis Autònomic, 1991, p. 166-168.

34. Vegeu la nota 36 i l'apèndix documental, doc. núm. 5.

35. Apèndix documental, doc. núm. 3.

Els aragonesos vetllaven perquè la comarca de Gandesa no solament romangués subjecta als furs d'Aragó i formés part integrant del seu regne, sinó que, en virtut d'aquesta integració, també contribuís en fogatges i altres censos de dret reial amb els pobles d'Aragó i no amb els catalans. Això, però, els pobles de la comarca ho consideraven un abús, per la qual cosa, com ja ho havien fet davant Pere el Gran i Alfons el Liberal, protestaren davant Pere el Cerimoniós, que els donà la raó el 1359, confirmada més tard, el 1399, per Martí l'Humà:

In Civitate Cesarauguste, die quarta mensis Augusti anno a Nativitate Domini M CCC XC nono fuerunt aposita signa, sigilla pendenter et decreta Domini Regis in duobus transumptis autenticis, clausis per Dionisium Exarch, Domini Regis scriptorem, cuiusdam sententie per quam Dominus Rex Petrus memorie recolende declaravit homines locorum de Orta et de Gandesa consuevisse contribuere cum cathalanis et non debere compelli ad contribuendum cum generali Aragon prout haec et alia in dicta declaratione seu sententia sunt contenta. Quae lata fuit in villa Calataiubi IX mensis Martii anno a nativitate Domini M CCC quinquagesimo nono, clausa per Jacobum de Castilione, ipsius Domini Regis scriptorem.³⁶

L'any 1336, el rei Pere III encomanà a Bernat Jorba, jurisperit d'Horta, la causa d'apellació elevada al rei per part de Guillem de Bas, veí de Batea, contra una sentència dictada pel batlle d'Horta. La comissió reial va fer-se de Morella estant el 21 de juliol. El jurista d'Horta volia aplicar el fur d'Aragó interpretant incorrectament i interessada aquestes paraules del text de la comissió reial: «id de foro et ratione fuerit faciendum», expressió ordinària i comuna en els protocols de la Cancelleria Reial.³⁷ El procurador del castellà d'Amposta protestà contra l'aplicació del fur aragonès i exigí l'aplicació dels Costums d'Horta, que eren formats sobre el text dels Costums de Lleida, dret català, com consta explícitament a la introducció del text consuetudinari.³⁸ El rei donà la raó al procurador del castellà i obligà el jurista Bernat Jorba a fer aplicació dels Costums paccionals d'Horta, vigents des del temps dels templers.³⁹

El que de l'Algars ençà es veia com un expansionisme aragonès no es limitava a la batllia de Miravet i a la comanda d'Horta; també afectà la comanda d'Ascó, cosa gens estranya, puix que les previsions aragoneses planaven sobre tot el territori de la drete de l'Ebre. El 10 de desembre de 1340, des de Barcelona, el rei Pere III feia saber al sobrejunter de Saragossa, Ximén de Tovia, la queixa elevada pel General de Catalunya, reunit a Barcelona per celebrar cort general, sobre el que considerava un abús per part d'Aragó, puix que, trobant-se dins el Principat les viles de la comanda d'Ascó, el sobrejunter de Saragossa hi havia fet fer crida i convocatòria d'exèrcit contra el rei del Marroc, obligant els pobladors de les dites viles a acudir armats a la vila d'Alcanyís, on s'havia de reunir la junta de Saragossa; i així mateix havia fet escriure instruments jurídics i altres escriptures públiques per notaris que solament gaudien d'autoritat dins el regne d'Aragó. El rei acceptà la queixa justificada del General de Catalunya, mostrà al sobrejunter el seu disgust, li recriminà la innovació injusta que havia imposat contra el costum dels seus antecessors en el càrrec, anul·là el pregó fet per convocar exèrcit i féu cassació de les escriptures públiques atorgades pels notaris competents a Aragó però incompetents a Catalunya.⁴⁰

36. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 2124, f. 192r-192v.

37. Apèndix documental, doc. núm. 1.

38. Jaume COTS I GORCHS, *Les «consuetuds» d'Horta (avui Horta de Sant Joan) a la ratlla del Baix Aragó*, s. l., 1918?, p. 311; Ana M. BARRERO, «Las costumbres de Lérida, Horta y Miravet», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. XLIV (1974), p. 485-536.

39. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 587, f. 3r.

40. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 611, f. 8r-8v.

4. El problema dels límits entre Catalunya i Aragó,⁴¹ les ingerències aragoneses i les pretensions expansionistes del regne veí, ja he dit que venien de lluny i no paraven de molestar els pobles de la batllia de Miravet, els de la comanda d'Ascó i les autoritats polítiques del Principat, que les havien de patir malgrat el decantament espontani de les viles i llocs de la dreta de l'Ebre cap a Catalunya i el seu dret, salvant solament els canvis d'actitud ocasionals d'Horta. D'aquest decantament sembla ésser-ne una prova l'ordre del rei Pere el Gran al justícia de Morella exigint-li, l'any 1278, de no obligar els vassalls del Temple de Gandesa, de la batllia de Miravet i d'Horta a usar el fur d'Aragó ni obligar-los tampoc a jurar fidelitat en poder de l'esmentat justícia, havent-los de respectar que ho fessin d'acord amb el fur o costums segons els quals havien estat poblats. Val a dir que l'ordre reial responia a l'oposició dels vassalls del Temple al justícia morellà i a la queixa elevada per ells al monarca. El document reial és clar. El rei d'Aragó prohibeix al justícia de Morella que obligui els vassalls del Temple poblats a Gandesa i a la batllia de Miravet a usar el fur d'Aragó:

Justitie Morelle quod non compellat homines Templi de Gandesa et de baiulia Miraveti et de Orta quod utantur foro Aragonum et quod iurent in posse suo fidelitatem, nisi secundum consuetudines loci secundum quem sunt populati, vel si occurrerit dictos homines ad predicta teneri, veniat coram domino rege hostensurus rationes quibus ad hoc teneantur vel ipsas rationes mitat in scriptis.⁴²

Tanmateix, el 1290, el sobrejunter de Saragossa pretenia imposar als homes de les batllies esmentades l'obligació d'assistir amb els aragonesos a la junta d'Alcanyís. Ells, però, no ho acceptaren, tot argumentant que eren poblats segons costum de Lleida i que eren catalans. Alfons II el Liberal donà la raó als nostres avantpassats i recordà al sobrejunter de Saragossa la prohibició d'exigir-los l'ús del fur d'Aragó, prohibició que el seu pare havia imposat al justícia de Morella dotze anys abans.⁴³

Ximén Guerra, veí de Móra d'Ebre des de feia aleshores més de cinquanta anys, declarava com a testimoni davant el tribunal reial, l'any 1289, arran de la guerra entre els templers de Miravet i els Entença, que les viles de Batea, Gandesa, Miravet, Ascó, Móra, Vilalba dels Arcs i la Fatarella s'atenien, en les qüestions jurídiques, als Usatges de Barcelona i no pas als furs d'Aragó.⁴⁴ I, en el mateix procés, Bartomeu Folquer, notari de Batea, declarà que en aquesta vila s'aplicaven els Costums de Lleida i mai els furs d'Aragó:

[...] vidit a vii annis citra a quibus fuit notarius publicus dicti loci quod super causis criminalibus fiunt inquisitiones in isto loco per bajulum et juratos dicti loci et quod utuntur et usi fuerunt a dicto tempore citra in causis criminalibus in quibus fiebat inquisitio consuetudinibus Ilerde et recurrebant a dicto tempore citra pro consiliis habendis, quando dubitabant super questionibus provenientibus ex ipsis causis, ad jurisperitos civitatis Ilerde et non ad supraiunctarium vel justitiam vel sapientes Aragon. Dixit etiam quod nunquam vidit in dicto loco de Batea servari foros Aragon.⁴⁵

Més tard, el 1319, els hospitalers formarien els Costums de la Batllia de Miravet⁴⁶ justament sobre els Costums de Lleida, els mateixos sobre els quals, l'any 1296, malgrat el fur de Saragossa amb què fou

41. José M. PASCUAL SERRES, *Los límites de Aragón y Cataluña en el río Algás en el siglo XII*, Saragossa, s. n., 1955.

42. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 41, f. 19r.

43. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 41, f. 19r.

44. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Processos grans, any 1289, lligall 1, *ligamen* 4/III, f. 28r.

45. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Processos grans, any 1289, lligall 1, *ligamen* 4/IV, f. 209v.

46. Galo SÁNCHEZ, *Constitutiones Baiulie Mirabeti*, Madrid, Residencia de Estudiantes, 1915; Ferran VALLS I TABERNER, *Les Costums de Miravet*, Barcelona, Estampa de fill de D. Casanovas, 1926.

poblada Horta, els templers havien format els usos i costums d'aquesta vila per resoldre la contenció existent entre els pobladors d'Horta, «asserentibus se usos fuisse et uti debere consuetudinibus civitatis llerde», i el comanador, fra Guillem de Miravet, «dicente predictos homines de Orta usos non fuisse dictis consuetudinibus nec uti debere nisi de quibusdam consuetudinibus loquentibus de ordinacione causarum et de mensura et penso», segons que consta al preàmbul del codi dels usos i costums.⁴⁷

5. L'any 1308, els gandesans demanaren la protecció reial de Jaume II perquè ningú no els pertorbés separant-los del dret català i urgint-los a viure segons el fur d'Aragó, protecció que també havien sol·licitat els de Batea. Jaume II els la concedí. El motiu era que el sobrejunter de Saragossa obligava els pobladors de Gandesa, Batea i Vilalba dels Arcs, amb les altres viles i llocs de la comarca, a formar part de la junta de Saragossa i a contribuir amb els aragonesos, a la qual cosa es negaven i, per això, pignorava les persones i llurs béns. El monarca, de València estant, el 19 d'agost, manà al sobrejunter aragonès que s'atengués al dret i, si els homes de Gandesa i de les altres viles de la batllia de Miravet no havien de pertànyer a la dita junta, de cap manera no gosés obligar-los.⁴⁸

Pere el Cerimoniós, l'any 1340, enfront de les pretensions aragoneses i contra les actituds canviants de la vila d'Horta, hagué d'intervenir amb la seva autoritat reial declarant la plena vigència de les «Consuetudines et Usancias de Orta», concedides «in castro Orte [...] xvi kalendas madii anno Domini millesimo cc nonagesimo sexto» pel mestre del Temple, fra Berenguer de Cardona, de manera que tota mena d'actes jurídics i de causes i contencions, civils i criminals, s'havien de tractar i resoldre d'acord amb elles i no segons els furs d'Aragó:

[...] ac etiam conservari [...] dicte consuetudines et non fori, tam in causis principalibus quam appellorum et terminationibus earumdem, necnon in testamentis, emptionibus, venditionibus, permutationibus et concambiis ac instrumentis publicis et contractibus quibuscumque in dicto loco de Orta et aliorum locorum dictis consuetudinibus paccionalibus et usanciis et non foro Aragonum utantur ac etiam judicentur.⁴⁹

Els batlles s'havien d'atenir al codi d'Horta quan jutjaven les causes civils i criminals. I no cal dir que l'observança dels usos i costums era acurada. Així ho demostra —i que valgui com a exemple— l'actitud del comanador d'Horta que, fonamentant-se en el text consuetudinari, es negava a donar còpia de les proves a Guillem Salamó, de Batea, el qual havia estat acusat de voler-lo emmetzinar, amb l'allegació del judici de prohoms instituït i previst a la concòrdia i als Costums del 1296. El batlle de la vila, convocats alguns prohoms i considerades les proves amb el seu consell, absolia o condemnava l'acusat «nulla alia publicatione facta de predictis nec copia aliqua data.»⁵⁰ Guillem Salamó exigia una còpia de les proves per al seu coneixement i la concessió de temps per a defensar-se davant el tribunal. El batlle d'Horta elevà consulta al rei Pere III i aquest li va ordenar d'atendre la petició de l'acusat per raó del dret natural i de gents, encara més quan, en aquell cas, es tractava de la pena capital.

El 4 d'octubre de 1347, el castellà d'Amposta, fra Juan Fernández de Heredia, presentava a Pere III un requeriment sobre quin dret s'havia d'aplicar a Horta i a les viles de la seva comanda, mostrant-li el seu justificat criteri que calia aplicar-hi el dret català, justificació que feia en aquests termes:

47. Jaume COTS I GORCHS, *Les «consuetuds»...*, p. 311.

48. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 142, f. 153r.

49. Arxiu Històric Nacional, Ordes militars, Sant Joan de Jerusalem, Castellania d'Amposta, Comanda d'Horta, lligalls 355-357, *ligamen* 6, núm. 16.

50. Apèndix documental, doc. núm. 4.

Et com lo lugar de Orta, señor, fuesse dado a poblar a ciertos pobladores los quales hi vinieron todos de Cathalunya, y con certos carrechs e subjugacions que fazen por los bienes que son acostumpnados de dar ne asse poblar en Aragon en ningun lugar de Aragon e los fossen dadas costumes e usances de Cathalunya al regimiento de las personas e segunt aquellas los Templeros siempre los regiren.⁵¹

El criteri raonat del castellà d'Amposta coincidia amb el criteri del Cerimoniós, el qual, en un pergami, «actum in dicto palatio nostro regali undecimo kalendas Januarii anno Domini millesimo CCC XL septimo», confirmava una ordre de Pere el Gran, publicada a Barcelona en cort general, sobre les lleis que havien de vigir a les viles i llocs de Catalunya: «[...] leges Cathalonie, deficientibus consuetudinibus localibus earumdem, serventur celebrium Curiarum constitutiones et usancie Cathalonie ac Usatici Barchinone prestant in hiis in quibus sic hactenus extitit observatum.»⁵² Així, doncs, a Catalunya, havia de regir el dret català. El document reial deixava clara immediatament la catalanitat de les viles i llocs de les batllies de Miravet i Ascó, exceptuant-ne només Nonasp, poble que era dins Aragó perquè es trobava més enllà del riu Algars:

Et sit publicum, manifestum ac notorium quod loca de Ascon et de Miraveto et eorum bajulias sive commendarias cum suis terminis, excepto loco de Nonasp, qui est ultra rivum de Algars, esse infra Cathaloniam et de Cathalonia et infra limites Cathalonie situata. Propterea, hoc statuto in perpetuum et inviolabiliter valituro, declaramus et declarando satuimus ac sancimus prefata loca de Ascon et de Miraveto et eorum bajulias sive commendarias cum suis terminis, excepto loco predicto, non posse a Cathalonia nec ab eius limitibus quos nunc habet ullo unquam tempore separari. Et in eisdem, deficientibus consuetudinibus localibus eorumdem, debere servari in perpetuum constitutiones et usancias Cathalonie supradictas ac usaticos Cathalonie sicut et in ceteris locis Cathalonie observatur.⁵³

D'Horta i de la seva comanda, el document no en diu res, però la raó que dóna per a considerar la vila de Nonasp aragonesa és la mateixa que abona la catalanitat d'Horta. I, malgrat tots els tripijocs del Cerimoniós amb els aragonesos, ell estava convençut que Horta havia de ser i era catalana.

Els aragonesos, però, no cessaven de pressionar sobre el territori de la dreta de l'Ebre i molt insistentment sobre la comanda d'Horta. El 12 d'abril de 1346, el rei Pere III escrivia al justícia d'Aragó, García Fernández de Castro, fent-li saber que el procurador de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a la castellania d'Amposta havia elevat a la majestat reial una protesta formal per la conducta abusiva de Pedro Jiménez de Bellera, lloctinent del sobrejunter de Saragossa, el qual, per pròpia iniciativa i sense causa justa, acudí a la vila de Bot i, trencades les portes de la presó, va extreure'n els detinguts que hi havia, presos per manament del batlle de Bot amb autoritat i ordre del castellà d'Amposta i del lloctinent del comanador d'Horta perquè eren acusats de cometre crims de gravetat i als quals ja s'havia incoat procés judicial. Un cop extrets de la presó, els va fer amagar *proprio arbitrio* en una casa de Bot. I, si de cas amb això no hagués fet encara prou injúria a l'orde de l'Hospital, va menysprear l'autoritat de la senyoria jurisdiccional creant un saig per a la vila, fent fer pregons sense cap autoritat i formant processos i escriptures públiques per mitjà de persones jurídicament incompe-

51. Arxiu Històric Nacional, Ordes militars, Sant Joan de Jerusalem, Castellania d'Amposta, Comanda d'Horta, lligalls 355-357, *ligamen* 7, núm. 3. Citat per Josep M. FONT I RIUS, *Cartas de población...*, vol. 1, p. 801, nota 12.

52. Arxiu Històric Nacional, Ordes militars, Sant Joan de Jerusalem, Castellania d'Amposta, Batllia de Miravet, lligall 310, pergami núm. 8.

53. Arxiu Històric Nacional, Ordes militars, Sant Joan de Jerusalem, Castellania d'Amposta, Batllia de Miravet, lligall 310, pergami núm. 8.

tents. Pere III urgí el justícia d'Aragó a respectar i fer respectar el domini dels santjoanistes i els seus drets dintre de la vila i comanda d'Horta.⁵⁴

6. Ultra la relativa indefinició antiga dels límits entre Aragó i Catalunya i malgrat la inclusió d'Horta a Aragó pel testament de Jaume I, l'existència del fur aragonès atorgat a Horta pel rei Alfons I i la concessió pels templers dels usos i costums, fonamentats en els Costums de Lleida, dret català, feien possible el conflicte entre ambdós furs. Fur d'Aragó i Costums eren dues arrels per a un mateix conflicte. Conflicte avivat sovint per les pressions que les autoritats aragoneses exercien sobre la comanda d'Horta i que durant força temps les ambigüitats reials ajudaren a mantenir.

Els pobladors, molt conscients de la situació existent i de la pugna que mantenien pel territori el Principat i el regne, oblidant que els Costums havien nascut per l'exigència del dret català dels seus avantpassats, aprofitaven la situació conflictiva tot jugant d'una manera admirable amb canvis de posició i actitud, molt oportuns, sempre favorables als seus interessos individuals i col·lectius. Així, doncs, s'enfrontaven a les autoritats d'Aragó quan els era més convenient d'estar amb els catalans, sobretot quan calia fugir de pagar impostos o de participar en exèrcits i cavalcades amb els aragonesos. I es posaven enfront de Catalunya, sobretot quan es volien alliberar del jou senyorial que imposava estrictament els usos i costums del 1296, dret català, els interessava defugir l'aplicació d'algun capítol d'aquest codi o volien demostrar i afermar llur autonomia contra el domini de l'orde de l'Hospital, el seu senyor jurisdiccional, que sempre defensà, seguint en això la posició del Temple, la vigència dels Costums, dret català, a Horta. Val a dir que, gairebé sempre, al darrere d'aquest refús del dret català, de la senyoria hospitalera i del Principat hi havia la incitació dels aragonesos.

Alfons el Benigne, el 21 de març de 1330, hagué de prohibir al comanador i al batlle d'Horta de damnificar i perseguir els qui, contra la voluntat del comanador, apellaven als oficials reials contra els excessos que patien de la senyoria jurisdiccional, dret que tenien reconegut per les lleis del territori.⁵⁵ Pere III, el 17 de novembre de 1338, els confirmava aquest dret. I el 2 de febrer de 1339 signava un document solemne en què, fonamentant-se en el fet que Horta i la seva batllia estaven situades dins els límits del regne d'Aragó, obligava els santjoanistes a observar el fur i els usos aragonesos i els prohibia, sota pena de crim de lesa majestat, de jutjar ningú, de fer contractes o qualssevol actes jurídics segons els usos i costums atorgats pels templers. Però, l'any següent, obligava a fer-ho segons els Costums i no segons el fur d'Aragó.⁵⁶

L'any 1331, es denunciava davant el tribunal reial el conflicte existent entre els usos i costums del 1296 i el fur d'Aragó, alhora que hom discutia si Horta era dins d'aquest regne, qüestió que obligà el rei a requerir els documents de l'arxiu reial que servissin per a esbrinar-ho.⁵⁷ Al mateix temps, però, Alfons el Benigne, el 13 d'abril de 1332,⁵⁸ de Tortosa estant, urgia els pobladors de la comanda d'Horta a complir els usos i costums que els templers els havien atorgat, corregint provisionalment la impositió absoluta dels furs d'Aragó i la prohibició dels usos i costums dels templers fetes per l'infant Pere al comanador i al batlle d'Horta el 14 de juny de 1331.⁵⁹ També manava que es fes un estudi ju-

54. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 639, f. 54r-54v.

55. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 445, f. 17v.

56. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1055, f. 93v-94v. Vegeu la nota 28 i l'apèndix documental, doc. núm. 5.

57. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 451, f. 149v.

58. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 451, f. 291v.

59. Apèndix documental, doc. núm. 3.

rídic ben fonamentat sobre la delimitació de fronteres entre Aragó i Catalunya a la zona d'Horta i que els juristes, que serien elegits l'any següent, raonessin la delimitació i decidissin la qüestió de la vigència dels furs d'Aragó o dels Costums de la comanda.⁶⁰

El 1339, la junta de Saragossa atacà els pobles de la comanda d'Horta i hi va fer alguns presoners entre els seus pobladors. Un dels detinguts pel sobrejunter de Saragossa fou el mateix batlle d'Horta, Salvador de Claresvalls. Pere III condemnà els atacs i les detencions tot manant l'alliberament dels detinguts i el retorn de la situació al seu estat de pau i normalitat en una carta adreçada al justícia d'Aragó i als oficials reials, signada a Lleida el 23 de setembre de 1339.⁶¹

El 29 d'agost de 1341, des de Montblanc, Pere III, arran d'aquests abusos, escrivia a Joan Aldeguer, jurisperit de Saragossa, fent-li saber que Ferrer Segarra, lloctinent del sobrejunter de Saragossa, havia aixecat repetidament el poble d'Horta contra els seus comanadors, batlles, lloctinents i frares de l'Hospital; havia capturat el batlle mentre usava del seu ofici i s'oposava a l'aplicació dels usos i costums, contra la determinació reial de no aplicar el fur d'Aragó a Horta mentre no hi hagués sentència sobre la qüestió que enfrontava la senyoria i els vassalls; els hospitalers exigien la vigència dels Costums i el municipi la del fur d'Aragó:

Ferrarius Segarra, tenens locum supraiunctarii Cesarauguste, pluries concitavit populum ville de Orta contra comandatores ipsius ville et locatenentes ipsorum et contra fratres alios ordinis Hospitalis et eis multas et diversas iniurias intulit sub colore officii predicti. Cepit insuper indebite et iniuste quemdam mulum comandatoris dicte ville [...] quem vendidit sive retinuit pro sue libito voluntatis. Cepit etiam baiulum dicte ville utentem officio baiulie et captum aliquamdiu tenuit sine aliqua justa causa. Induxit etiam homines dicte ville pro viribus et turbavit ne juxta provisionem et ordinationem nostram et juxta mandata propterea eis facta judicarent et uterentur, omisso foro Aragonis, quibusdam consuetudinibus seu constitutionibus paccionalibus et usanciis prout templariorum tempore utebantur donec questio que super hoc vertitur inter dictum ordinem Hospitalis et homines dicte ville fuisset sententialiter definitum.⁶²

El 1354, fou assassinat Ferrer des Fonoll, veí d'Horta, per Guillem de Puig, de Tortosa, i els seus còmplices. Els criminals havien de ser jutjats segons els usos i costums d'Horta, però s'originà un contenciós sobre la jurisdicció i el dret que calia aplicar a la comanda, el fur d'Aragó d'acord amb la carta de poblament de 1165 o el dret consuetudinari propi concedit pels templers el 1296.⁶³

L'any 1371, el rei Pere el Cerimoniós tenia ben clar que Horta i la seva comanda eren i havien de ser catalanes. Així ho manifestava en una carta al bisbe de Lleida i conseller seu, Romeu Sescomes, escrita el 5 d'octubre de 1371:

Lo Rey. Al Bisbe de Leyda. Bisbe, vostra letra havem reebuda continent en acabament III coses, ço és, quens d'àvets de consell que tots affers lexats anàssem en Aragó per lo fet de les Corts per ço com és cosa que nos pot fer sens nos. [...] A la primera vos responem que nos, havents per bo lo vostre consell, havem fetes convocar les Corts d'Aragó en Gandesa o en Orta e aquelles ab Déu entenem a celebrar e continuar de present, e no dubtets que si bé es diu que són de Catalunya, ells hi venran volenters per ço com ells entenen que sien constituïts dins Aragó.⁶⁴

60. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 445, f. 17v; reg. 446, f. 13r-14v; reg. 451, f. 149v i 291v; reg. 453, f. 212r-213r i 259r; reg. 463, f. 221r-222r; reg. 1055, f. 93v-94v.

61. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1112, f. 52r-52v, 91r-91v i 109v.

62. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1492, f. 24r-25r.

63. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1154, f. 46r-47v; reg. 1592, f. 50r-50v.

64. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1232, f. 103r-103v.

Onze anys més tard, però, els aragonesos es negaven a acudir a les Corts que Pere III havia tornat a convocar per a ells a Gandesa perquè, si bé llur voluntat era que aquesta vila fos d'Aragó, el rei la considerava catalana i ells refusaven aquesta posició reial.⁶⁵

7. Aquest conflicte secular entre Aragó i Catalunya, entre la senyoria d'Horta i els seus vassalls, entre el dret català i l'aragonès, que arrelava en la concessió del fur de Saragossa de la carta de poblament del 1165 i en la indefinició de les fronteres, afavorida per les pretensions i ingerències aragoneses i les ambigüitats dels monarques, acabà quan, per la voluntat de Pere el Cerimoniós i el decantament definitiu dels homes d'Horta i de la seva comanda, aquests no acceptaren altre dret que aquell que hi vigia, això és, el dels usos i costums; contribuïren a Catalunya en fogatges, exèrcits i cavalcades, i la comanda quedà integrada dins la vegueria de Tortosa amb les comandes d'Ascó i Miravet. El dret català acabà guanyant la partida al dret aragonès en imposar-se el dret vigent al fur concedit. I la vila d'Horta, amb els pobles de la seva comanda, restà definitivament integrada al Principat amb tot el territori de la dreta de l'Ebre de poblament català.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Fonts

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Barcelona

Cancelleria Reial:

Pergamins de Ramon Berenguer IV: núm. 261

Pergamins d'Alfons I: núm. 320 i 321

Butlles Pontifícies: carpeta 1

Registres: 41, 142, 310, 445, 446, 451, 453, 463, 587, 611, 639, 641, 643, 868, 1055, 1059, 1112, 1154, 1232, 1281, 1478, 1492, 1592 i 2124

Processos Grans: Any 1289. *Ligamen* 4

Arxiu Capitular de Tortosa (ACTo). Tortosa

Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)

Pontificat de Gombau de Santa Oliva. Doc. 732

Arxiu Històric Nacional (AHN). Madrid

Ordes militars. Sant Joan de Jerusalem. Castellania d'Amposta

Comanda d'Horta: lligalls 355, 356 i 357

Batllia de Miravet: lligalls 309 i 310

Bibliografia

ALANYÀ I ROIG, Josep (1986-1996). *La Vila Closa. Dades històriques sobre la Vila de Batea*. Barcelona: Altés. 2 v.

— (1991). «La carta de poblament de Pinyeres (Batea, Terra Alta) (1280)». *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), núm. 21, p. 97-141.

— (1994). *Batea i el seu terme municipal*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses, 1994. 2 v.

BALARI I JOVANY, Josep (1899). *Orígenes històrics de Catalunya*. Barcelona: Est. Tip. de Hijos de Jaime Jepús.

BARRERO, Ana María (1974). «Las costumbres de Lérida, Horta y Miravet». *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. 47, p. 485-536.

BOFARULL, Pròsper de (1836). *Los condes de Barcelona vindicados*. Barcelona: Imp. de Juan Oliveres y Monmany.

65. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 1281, f. 19v i 28r-28v.

- BOFARULL, Pròsper de (1849). *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*. Vol. I-XVII, Barcelona.
- COTS I GORCHS, Jaume (1930). «Les “consuetuds” d’Horta (avui Horta de Sant Joan) a la ratlla del Baix Aragó». *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona), núm. xv, p. 304-323.
- FONT I RIUS, Josep M. (1949). «La reconquesta de Lérida y su proyección en el orden jurídico». *Ilerda* (Lleida), núm. VIII, p. 5-31.
- (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Madrid: Barcelona: CSIC. 2 v.
- GIMÉNEZ SOLER, Andrés (1930). Recensió del llibre de Francesc CAMBÓ, *Per la concòrdia*, a *Universidad*. Saragossa.
- KEHR, Paul (1926). *Papsturkunden in Spanien*. Vol. I. *Katalonien*. Berlín: Weidmannsche Buchhandlung.
- LOSCERTALES DE VALDEAVELLANO, Pilar (1946). *Costumbres de Lérida*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret.
- MANYÀ, Joan B. (1962). *Notes d’història de Gandesa*. Tortosa: Algueró i Baiges.
- MIRAVALL, Ramon (1999). *Madina Turtuxa. Introducció a la Tortosa islàmica*. Tortosa: Dertosa.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de (1991). «El territorio de Cataluña». A: *Comentarios sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña*. Barcelona: Institut d’Estudis Autònoms.
- ORTEGA, Pascual (1986-1987). «La carta de población de la Pobl de Massaluca (1295)». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), núm. 7-8, p. 193-204.
- PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà (1999). *Els templers de les terres de l’Ebre (Tortosa)*. De Jaume I fins l’abolició de l’Orde (1213-1312). Tarragona: Diputació de Tarragona. 2 v.
- PASCUAL SERRES, José M. (1955). *Los límites de Aragón y Cataluña en el río Algás, en el siglo XII*. Zaragoza: s. n.
- SÁNCHEZ, Galo (1915). *Constituciones Baiulie Mirabeti*. Madrid: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes.
- SERRA RÀFOLS, Elies (1929). «La Catalunya lleidatana». *Revista de Catalunya*.
- SERRANO DAURA, Josep (1994). *La Pobl de Massaluca (Terra Alta)*. La Pobl de Massaluca: Ajuntament de la Pobl de Massaluca.
- (1996). *Els Costums d’Orta (1296)*. *Estudi introductori i edició*. Horta de Sant Joan: Ajuntament d’Horta de Sant Joan.
- SOLDEVILA, Ferran (1963). *Història de Catalunya*. Barcelona: Alpha.
- Usatges de Barcelona* (1991). Ed. a cura de Joan Bastardas. Barcelona: Fundació Noguera.
- VALLS I TABERNER, Ferran (1926). *Les Costums de Miravet*. Barcelona: Estampa de Fill de D. Casanovas.
- ZURITA, Jerónimo (1562-1580). *Anales de la Corona de Aragón*. Saragossa.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1336, juliol, 21

Pere III encomana a Bernat Jorba, jurisperit d’Horta, la causa d’apel·lació a la cúria reial elevada per Guillem de Bas, veí de Batea, contra una sentència dictada pel batlle d’Horta, tot manant-li que esbrini si cal atendre l’apel·lació encara no atesa i, en cas afirmatiu, que es faci càrrec de la causa en nom del rei jutjant i determinant allò que calgui fer segons dret i raó.

ACA, Cancelleria, reg. 586, f. 244v.

Petrus, etc. Fideli suo Bernardo Jorba, jurisperito Orte, salutem etc. Causam appellationis ad nos emisse pro parte Guillelmi de Bas, vicini Bathee, a quadam sententia lata per bajulum Orte in causa quae coram ipso ver-tebatur inter dictum Guillelmum de Bas ex una parte et Agnetem, uxorem Guillelmi Salvany quondam, ex altera, ratione in processu inde habito contenta, quae appellatio apud dictum locum de Orta pridie idus Julii anno infrascripto in nostra cancellaria extitit presentata, vobis ducimus committendam. Mandantes vobis quatenus, vocatis evocandis, cum dicte appellationi delatum non fuerit, cognoscatis prius an dicte appellationi fu-

erit defferendum necne. Et si invenitis ipsi appellationi fore defferendum, de eius meritis cognoscatis et super eis faciatis et decernatis quod de foro et ratione fuerit faciendum, procedendo in premissis breviter, summarie et de plano, maliciis et diffugiis quibuslibet non admissis. Nos enim committimus vobis super predictis plenas vices nostras.

Datum Morelle, XII kalendas augusti, anno Domini M CCC XXXVI.
Guillelmus de Villa ex petitione facta per vicecancellarium. Probata.

2

1336, agost, 2

Pere III recorda a Bernat Jorba, jurisperit d'Horta, que li ha encomanat una causa d'apel·lació al tribunal reial per part de Guillem de Bas, veí de Batea, contra una sentència emesa pel batlle d'Horta, en document signat a Morella el 21 de juliol. Però una mala interpretació dels mots «de foro et ratione» per part del jurisperit, volent aplicar així el «forum Aragonis», havia provocat la protesta del procurador de l'orde de l'Hospital. El rei exigeix que, mentre no quedi resolta la contenció existent entre el castellà d'Amposta i els homes d'Horta sobre el fur d'Aragó, no es deroguin les provisions d'Alfons el Benigne que manen aplicar els usos i costums d'Horta.

ACA, Cancelleria, reg. 587, f. 3r.

Petrus, etc. Fideli suo Bernardo Jorba, jurisperito Orte, salutem, etc. Nuper comissionem vobis fecisse meminimus cum littera nostra continente subsequentes: Petrus, Dei gratia Rex Aragon, etc. Fideli suo Bernardo Jorba, jurisperito Orte, salutem. Causam appellationis ad nos emisse pro parte Guillelmi de Bas, vicini Bathee, a quadam sententia lata per baiulum Orte et tunc inserto toto tenore littere ipsius in alio registro comuni dicti Archivi jam dimisso registrate, quae data fuit Morelle XII kalendas augusti anno infrascripto. Et post datum fuit additum: id sequitur sane cum pro parte procuratoris ordinis Hospitalis Sancti Johannis Jerosolimitani in Castellania Emposte fuerit expositum coram nobis quod vos in dicto negotio vobis comisso forum Aragonum intenditis observare propter verba illa in comissione predicta apposita «id de foro et ratione fuerit faciendum», et intentionis nostre non fuerit nec existat per comissionem predictam provisionibus per Illustrissimum Dominum Alfonsum bone memorie Regem Aragon, genitorem nostrum, super hoc factis aliquid derogare, scilicet quod donec questio que vertitur inter venerabilem Castellanium Emposte et homines de Orta super foro Aragonum fuerit terminata, consuetudines et usancie paccionales juxta dictam provisionem, et non forus Aragon, tam in causis principalibus quam appellationum, ibidem debeant observari. Idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus de dicta causa cognoscatis et eam decidatis juxta dictas provisiones cum intentionis nostre fuerit, ut premititur, quod dictis provisionibus nullatenus derogetur.

Datum Valentie, III nonas augusti, anno Domini M CCC XXX sexto.
Vicecancellarius misit expediendum. Probata.

3

1331, juliol, 4

Alfons III el Benigne escriu a l'infant Pere sobre un document que aquest havia adreçat al comanador i al batlle d'Horta urgint-los a judicar sempre, sense excepció, els homes d'Horta, vila i comanda situades dins d'Aragó, segons els furs d'aquest regne. Perquè ells obligaven els seus vassalls a sotmetre's als usos i costums atorgats pels templers, la qual cosa anava en detriment de la jurisdicció reial i en perjudici dels vassalls. El procurador de l'orde de l'Hospital a la castellania d'Amposta havia protestat al rei perquè Horta tenia la prerrogativa jurídica dels seus Costums i com a dret supletori els Usatges de Barcelona. El rei apaivaga el zel del primogènit i li demana que, sense precipitació i escoltant les parts, atengui amb justícia les peticions del procurador del castellà d'Amposta, delibèri madurament sobre l'afer i temperi les pressions del sobrejunter de Saragossa.

ACA, Cancelleria, reg. 445, f. 13r-v.

Alfonsus, *etc.* Inclito Infanti Petro, carissimo primogenito et generali procuratori nostro, salutem et benedictionem paternam. Ex parte procuratoris Ordinis Hospitalis Sancti Johannis Jerusalem in Castellania Emposse fuit in Cancellaria nostra exhibitum et hostensum transumptum cuiusdam littere cuius series sic se habet: «Infans Petrus, illustrissimus Domini Regis Aragon primogenitus ac eius generalis procurator. Dilecto et fidelibus suis comendatori et baiulo loci de Orta vel eorum locatenentibus, salutem, *etc.* Ad nostrum noveritis pervenisse auditum quod, licet dictus locus de Orta et alia loca baiulie eiusdem sint in et de Regno Aragon et infra limites eiusdem situata, et homines dictorum locorum secundum foros et consuetudines Aragonis debent judicari et per vos dicti fori et consuetudines Aragonis eisdem hominibus observandi existant, vos tamen homines ipsos compellitis ad litigandum seu ducendum suas causas coram vobis non secundum foros et consuetudines Aragon sed tamen secundum quasdam constitutiones que, ut asseritur, per fratres quondam Templi fuerunt edite in locis predictis, quod non solum in perjuditium dictorum hominum asseritur redundare sed etiam in diminutionem regalis jurisdictionis cum in omnibus locis Regni Aragon forus, privilegia et consuetudines Aragon et non constitutiones alie debeant observari. Et, secundum forum et rationem, qui contrarium fecerit vel judicaverit tamquam reus lese magestatis animadversione debita est puniendus juxta forum predictum, unde nos tantam diminutionem regie jurisdictionis tolerare non valentes cupientesque antecessorum nostrorum vestigia sequi, ut tenemur, predictos foros ab indemnitatem seu lesione precaventes, ideo vobis dicimus et expresse mandamus quatenus iamdictos homines dicti loci de Orta et aliorum locorum baiulie eiusdem non compellatis seu compelli faciatis ad litigandum seu causas suas ducendum aliter quam secundum forum Aragonis nec allegantes ipsum forum seu consuetudinem Aragonis per vos in aliquo agraventur, alias per presentes dicimus et mandamus supraiunctario Cesarauguste vel eius locumtenenti quod vos ad predicta districte forciat et compellat. Datum Cesarauguste xviii kalendas julii, anno Domini m ccc xxx primo.» Sane cum dictus procurator asserat dictam litteram a vestra curia subaptissime impetratam fore ex eo quare locus predictus est quadam spetiali prerogativa usuum et privilegiorum permunita et ubi dicti usus et privilegia in toto vel in parte deficerent haberetur recursus ad usaticos Barchinone, ex quibus privilegiis, usibus ac usaticis Templum quondam suo tempore et Hospitale predictum hactenus usi fuerunt absque contradictione cuiusque, propterea fuit nobis supplicatum pro parte procuratoris iamdicti sibi in predictis de competenti remedio provideri. Ideo, supplicatione ipsa admissa, considerantes prima facie, attenta arduitate negotii, dictam litteram que, inaudita parte, tenenti locum castellani aut comendatoris loci eiusdem extitit obtenta, ut asseritur, multum fore expressam et decisoriam, nec deceat presidem, inauditis partibus, in negotiis arduis, precipue que altiozem indaginem requirunt, sic celeriter providere, volumus et pro bono habemus quatenus, revocato negotio ad vos et ad pristinum statum reducto, vocatis partibus coram vobis et aliis evocandis, previa deliberatione matura habitoque seniori consilio in premissis, faciatis et procedatis quod iuste inveneritis faciendum. Mandando supraiunctario Cesarauguste vel eius locumtenenti pro pretextu mandati predicti in aliquo non procedat donec vos plenius deliberaveritis in premissis.

Datum Barchinone, iiii nonas julii, anno Domini m ccc xxx primo.

Petrus Luppeti mandato regio facto per vicecancellarium. Probata.

1342, maig, 21

Pere III mana al batlle d'Horta que doni còpia de les proves rebudes en el procés criminal incoat i temps per a defensar-se davant el tribunal a Guillem Salamó, de Batea, acusat de voler emmetzinar el comanador de l'esmentada vila. El comanador es negava a donar còpia de les proves a la part acusada allegant el judici de prohoms instituit i contemplat a la concòrdia i als Costums del 1296. El monarca contesta a la consulta que el batlle li ha elevat dient-li que cal atendre la petició de l'acusat per raó del dret natural i de gents, més que més en tractar-se d'un cas de pena capital.

ACA, Cancelleria, reg. 617, f. 88v-89r.

Nos Petrus, *etc.* Intellecto pro parte vestri baiuli ville Orte quod cum in processu inquisitionis per vos facte contra Guillelmum Salamonis qui de metzinis et beuratgiis seu potionibus mortiferis, quas dare, ut dicitur, intendebat comendatori eiusdem ville delatus est, vos testes et diversas probationes recepistis et dictus delatus petat sibi tradi copiam dicte probationis et tempus ei concedi ad dicendum et obiciendum contra dicta testium et personas et contra alia in modum probationis producta et alias hostendere super premissis de jure suo. Et pro parte dicti comendatoris sit in contrarium propositum et allegatum, videlicet quod copia de predictis non est eidem aequaliter concedenda ex eo quare consuetudo est in dicta villa a tanto tempore citra inconcusse servata quod hominum memoria in contrarium non existit quod in receptis probationibus, cum contingit inquiri seu inquisitionem fieri contra aliquem criminosum, bajulus dicte ville, convocatis aliquibus probis hominibus eiusdem et consideratis probationibus antedictis cum consilio eorumdem proborum hominum, procedit ad absolvendum vel condemnandum talem delatum, nulla alia publicatione facta de predictis nec copia aliqua inde data, et sic petat dictus comendator modo simili procedi in predictis. Et cum vos, hesitando super eis, nostram consultaveritis magestatem supplicando ut predictam ambiguitatem declarare de benignitate regia dignaremur, Nos attendentes quod deffensiones que cuicumque de jure naturali et gentium competunt non sunt alicui amputande, potissime ubi agitur de vita hominis, ex hiis et aliis causis justis et rationabilibus que ad hec merito nos inducunt vobis dicimus et mandamus quatenus copiam petitam de predictis eidem delato concedatis et tradi faciatis; et si deffensiones de jure et ratione procedentes propositae fuerint per dictum delatum super quibus sit probatio indicenda, ipsis admissis, certum et moderatum terminum prefigatis eidem ad hostendendum de jure suo et probandum id quod per eum fuerit propositum ad hostendendum de innocentia sua et fundandum intentionem suam super eis taliter providendo quod in dicta causa procedi valeat juste et, dilationibus inutilibus ac malitiis non admissis, breviter tamen et de plano absque strepitu iudicii et figura. Per hanc tamen provisionem non intendimus litteras que super predictis a vestra curia emanarunt ad instantiam dicti comendatoris in aliquo revocare, imo volumus quod debeant in suo robore permanere.

Datum Barchinone, XII kalendas junii, anno Domini M CCC XL secundo. Signatum.

Ferrarius de Perilione mandato Domini Regis facto in consilio. Probata.

Fuit duplicata et tradita parti.

5

1339, febrer, 2

En aquest document solemne, Pere III exigeix que de cap manera deixin d'observar-se els usos i furs d'Aragó a Horta i a la seva comanda, sota pena d'incórrer en crim de lesa majestat, perquè són dintre del regne d'Aragó segons que així ho decidí el testament del rei Jaume I. Argumenta, amb diversos documents reials i notícies de pràctica jurisdiccional, que sempre s'hi han observat els furs d'Aragó i mai cap altre dret, en causes d'apellació i altres, civils o criminals, contra la voluntat dels castellans d'Amposta, els comanadors i els batlles. Aquests obligaven els homes de la comanda a presentar les causes judicials davant el tribunal de la senyoria segons els usos i costums del 1296 i a apellar-hi en comptes d'apellar al tribunal reial. El document surt al pas de la concessió que féu Alfons el Benigne al castellà d'Amposta, fra Sanç d'Aragó, de no aplicar el fur aragonès a Horta. El rei ignorava que el seu fill, amb l'autoritat de procurador general dels regnes, havia emès una ordre manant que, a la comanda d'Horta, pel fet d'estar dins Aragó, les causes s'havien de jutjar segons el fur d'Aragó. Pere III desautoritza la concessió del seu pare.

ACA, Cancelleria, reg. 868, f. 12r-14v.

Noverint universi quod Nos Petrus, Dei gratia Rex Aragon, Valentie, *etc.* Attendentes dum generalis procurationis officio fungebamur nos fecisse mandatum subscriptum comendatori et bajulo loci Orte cum littera nostra continente subsequens: «Infans Petrus, Illustrissimi Domini Regis Aragon primogenitus ac eius generalis procurator, dilecto et fidelibus suis comendatori et bajulo loci de Orta vel eorum loca tenentibus, salutem et

dilectionem. Ad nostrum noveritis pervenisse auditum quod, licet dictus locus de Orta et alia loca bajulie eiusdem sint in et de Regno Aragon et infra limites eiusdem situata et homines dictorum locorum secundum foros et consuetudines Aragon debeant judicari et per vos dicti fori et consuetudines Aragon iisdem hominibus observandi existant, vos tamen homines ipsos compellitis ad litigandum seu ducendum suas causas coram vobis, non secundum foros et consuetudines Aragon sed tantum secundum quasdam constitutiones que, ut asseritur, per fratres quondam Templi fuerunt edite in locis predictis, quod non solum in perjuditium dictorum hominum asseritur redundare sed etiam in diminutionem regalis jurisdictionis cum in omnibus locis Regni Aragon foros, privilegia et consuetudines Aragon et non constitutiones alie debeant observari. Et, secundum forum et rationem, qui contrarium fecerit vel iudicaverit tamquam reus lese maiestatis animadversione debita est puniendus juxta forum predictum; unde nos tantam diminutionem regie jurisdictionis tolerare non valentes cupientesque antecessorum nostrorum vestigia sequi, ut tenemur, predictos foros ab indemnitatem seu lesionem precaventes, ideo vobis dicimus et expresse mandamus quare jamdictos homines dicti loci de Orta et aliorum locorum bajulie eiusdem non compellatis seu compelli faciatis ad litigandum seu causas suas ducendum aliter quam secundum forum Aragon nec allegantes ipsum forum seu consuetudinem Aragon per vos in aliquo agraventur. Quapropter per presentes dicimus et mandamus suprajunctario Cesarauguste vel eius locum tenenti quod vos ad predicta distrinxerit fortiter et compellat. Datum Cesarauguste, xviii kalendas julii, anno Domini M CCC xxx primo.» Post quam quidem litteram serenissimus dominus Alfonsus, Rex Aragon, genitor noster, memorie recolende, ignarus de nostra littera preinserta, fecit certam ordinationem et provisionem cum littera sua per quam, inter alia in eadem contenta, voluit et ordinavit, ad observationem juris possessionis sue quam habebat super appellationibus ad ipsum emittendis per homines loci de Orta et locorum bajulie eiusdem, quod, pendente causa controversie sistens inter venerabilem fratrem Sancium de Aragon, Castellanium Emposte, ordinis Sancti Johannis Jerosolimitani, ex una parte, et homines predictos ex altera, super appellationibus supradictis, quas ipsi homines ad dictum Dominum Regem vel justitiam Aragon seu alios officiales suos regni eiusdem assererent causasque emisisse ac emittere consuevisse ac etiam debuissent, dicto castellano in contrarium asserente appellationes predictas ad ipsum et dictum ordinem et non ad ipsum Dominum Regem seu eius officiales spectare et pertinere debere ac etiam quasdam consuetudines paccionales et alias usancias certas in dicto loco debere servari et secundum ipsas et non secundum forum Aragonis homines dicti loci et bajulie eiusdem, dicto foro Aragon penitus excluso, judicari debere, ipsis hominibus in contrarium asserentibus forum Aragon tamen in dicto loco servari debere et ipsi gaudere et uti in omnibus dicto foro, si aliquis ex hominibus antedictis, antequam dicta causa per eum existeret definita, appellaret vel appellare contingeret, non ad dictum castellanum vel ordinem supradictum seu ad dictum justitiam Aragon vel alium officialem ipsius Domini Regis, sed ad eundem Dominum Regem tantummodo appellaret. Ita quod ipse causas appellationum predictas committere posset ac etiam quod, causa ipsa pendente, dicti homines iudicarentur et uterentur dictis consuetudinibus paccionalibus et aliis usanciis quibus ipsi homines uti fuerant hucusque et non dicto foro Aragon donec ipse dictam causam duceret terminandam. Noluit tamen idem Dominus Rex nec intendit quod per ea que in ordinatione et provisione predicta continebantur dicto castellano vel ordini nec dicto domino regi seu eius officialibus aut hominibus supradictis super possessione et proprietate aut alias in jure, si quid quemlibet ipsarum partium habebat vel habere debebat in predictis, vel quolibet premissorum posset perjuditium aliquod generari prout hec et alia in predicta provisionis littera directa eidem castellano ac juratis et hominibus dicti loci de Orta, que data fuit Valentie, septimo idus januarii, anno proxime dicto, plenius continentur. Quam siquidem provisionis litteram nos nuper, immemores nostre littere suprainserte ad instantiam procuratoris ordinis Hospitalis predicti mandando servari per aliam litteram nostram directam gerenti vices procuratoris in regno Aragon et justitie regni eiusdem necnon justitiis, bajulis et aliis officialibus nostris et iudicibus delegatis vel delegandis vel eorum loca tenentibus, presentibus et futuris, que data fuit Barchinone iiii kalendas augusti, anno presenti, eisdem dedimus in mandatis ut in causis, tam principalibus quam appellationum ac in executionibus faciendis, de quibus in quadam alia nostra littera in eadem inserta fit mentio, cum de eis per predictos officiales nostros vel eorum aliquem cognosci contingeret vel exequi, dictas consuetudines et usancias observarent et per alios facerent inviolabiliter observari idque minime immutarent si de nostri gratia confiderent vel amore, prout in eadem littera plenius continentur. Et nunc, inter plures et diversas rationes et allegationes ac instrumenta publica et alia legitima documenta que pro parte dictorum hominum coram nobis allegata, proposita et producta seu exhibita et ostensa fuerunt, invenimus dictum locum de Orta necnon et alia loca bajulie eiusdem in

dicto regno Aragon et intra limites et terminos dicti regni situata existere et comprehensa, ut in quadam clausula ultimi testamenti serenissimi domini Jacobi, dive recordationis, Regis Aragon, abavi nostri, quod fuit actum et publicatum in Valentia XIII kalendas februarii, anno Nativitatis Domini M CC quadragesimo octavo, eius bulla plumbea pendenti muniti, per quam clausulam idem Dominus Rex dictum regnum Aragon limitavit et dictum locum de Orta et alia loca bajulie eiusdem sub limitationibus antedictis plenius continetur. Ac etiam invenimus per serenissimum Dominum Regem Jacobum, recordationis inclite, avi nostri, declaratum existere cum carta sua, eius sigillo pendenti munita, ad instantiam comendatoris dicti loci de Orta, tunc Militie Ordinis Templi quondam, asserentis locum ipsum fore intra limites dicti regni Aragon situatum, procuratorem Aragon seu eius vices gerentem et non procuratorem Cathalonie seu eius vices gerentem in dicto loco cenam debere recipere ratione officii procuracionis predictae, semel tamen in anno, cum in eodem esset personaliter constitutus prout in carta ipsa directa procuratoribus Aragon et Cathalonie vel eorum vices gerentibus tunc presentibus et futuris, data Daroce VIII kalendas martii, anno Domini M CCC quinto, plenius explicatur. Etiamque vidimus quoddam privilegium dicti domini genitoris nostri, sigilli bulle sue plumbee munimine insignitum, per quod idem dominus genitor noster, pro se et successoribus suis, statuit, concessit et permisit hominibus loci de Orta predicti et tote universitati ipsius et bajulie sue, presentibus et futuris, quod appellationes seu jus ipsarum appellationum quod ipse habebat et habere debebat in dicto loco de Orta et aliis locis bajulie sue predictae et habitantibus in eisdem, que ad ipsum Dominum Regem seu eius officiales per ipsos homines seu eorum quemlibet emitti seu interponi poterant et debebant in processibus sive causis, tam criminalibus quam civilibus, tam iudicialibus quam extrajudicialibus, et aliis actibus quibuscumque, non daret, venderet, impignoraret, commutaret aut relaxaret seu aliter quovis modo vel titulo alienaret seu separaret a Corona Aragon in perpetuum vel ad tempus alicui persone seu personis cuiuscumque status, legis, dignitatis, ordinis vel conditionis existerent, imo ipsas appellationes earumque jus cum omni et pleno jure ipsarum incorporavit, annexuit et univit et incorporata, annexa et unita esse voluit Corone predictae et in jure et proprietate sui et successorum suorum et dicte Corone et regalie sue perpetuo retinuit integre et complete. Comperimus etiam per dicta publica instrumenta per que constat quod Raymundus Petrus de Nabal, tunc suprajunctarius Cesarauguste, seu Michael Petrus de Lobera, assessor seu tenens locum ipsius, utendo jurisdictione ratione sui officii, in dicto loco de Orta fecit assecurari cum altero ex dictis instrumentis Berengarium Solzina, vicinum de Valderrobres, per Raymundum Fortagen, Petrum Fortagen et Mascarosium Fortagen, fratres Guillelmi Fortagen quondam, et Bernardum Paschastii et Johannem Paschastii, fratres, vicinos Orte, pro eo quia tenebant ipsum in riguardo prout in ipso instrumento, confecto III idus novembris, anno Domini M CC octuagesimo primo per Martinum Petri, scribentem in officio predicto pro dicto Michaele Luppi sigilloque ipsius Michaelis pendenti sigillato, plenius continetur. Et in altero ex instrumentis predictis, quod fuit confectum XIII kalendas madii, anno Domini M CC xxx secundo, per Petrum Salvatoris, notarium publicum Orte pro Domino Rege, continetur tenor cuiusdam citationis per dictum Michaelem Luppi de Lobera, tenentem locum suprajunctarii predicti, misse et facte Petro de Marçano, quondam vicino Orte, ad instantiam Raymundi de Fortagen et Petri de Fortagen, fratrum, quondam vicinorum loci eiusdem, ratione denuntiationis mortis tunc perpetratae in personam patris ipsorum, obiecte per eos contra Petrum de Marçano predictum prout in dicta citatione, que data fuit Ilerde, XVIII kalendas madii, anno proxime dicto, plenius continetur. Quoque vidimus quoddam albaranum difinimenti confectum in Alcanicio, XII kalendas julii, anno Domini M CC LXXX primo, per Martinum de Annaua, notarium publicum Barbastri et scriptorem Raymundi Petri, suprajunctarii predicti, per quod idem Raymundus Petri, ut collector Domini Regis quinte tunc in locis Regni Aragon predicti iactate, recognovit se habuisse et recepisse a Mascarosio Palazini, quondam vicino Orte, de quinta, quam pro ipso collegerat in locis ultra rivum de Algàs, certam pecunie quantitatem in dicto albarano contentam. Etiamque comperimus quod collectores monetatici et subsidiorum nostrorum dicti regni collegerunt et colligunt semper in dicto loco et aliis locis bajulie eiusdem monetaticum et subsidium pro predecessoribus nostris et nobis prout in ceteris locis regni eiusdem que fuerunt dicti ordinis quondam Templi. Invenimus insuper quod frater Guillelmus de Miraveto, tunc comendator dicti loci de Orta, ac homines universitatis eiusdem asserentes se non esse in Cathalonia sed in partibus dicti regni et in juncta constituti, ad requisitionem inde eis factam cum instrumento publico per collectorem sise in Catalonia tunc impositae, noluerunt dictam sisam solvere prout in dicto instrumento confecto intus castrum dicti loci de Orta, decimo kalendas madii, anno Domini M CC nonagesimo secundo, per Petrum Salvatoris, notarium loci eiusdem plenius continetur. Insuper enim invenimus pronuntiatum seu declaratum existere per sententiam Eximi-

ni Petri de Salanova, justitie Aragon quondam, latam Cesarauguste, pridie idus decembris, anno domini M CCC vicesimo nono, in causa appellationis que coram ipso, ex comissione regis, vertebatur inter procuratorem universitatis hominum dictorum locorum de Orta et bajulie eiusdem ac procuratorem dicti fratris Sancii de Aragon, tunc tenentis locum magistri Ordinis Hospitalis predicti in Castellania Emposte, seu tenens locum ipsius super quadam taxatione seu talliatione tunc ipsis hominibus imposita per fratrem Sancium predictum de quadam peccunie quantitate, cui appellationi delatum non fuerat, appellationi predictae deferendum fore ipsumque justitiam posse et debere juxta forum et usum dicti regni cognoscere de eadem ex causis in eadem sententia expressatis, que quidem sententia, tam per sententiam Peregrini de Oblitis, quondam justitie Aragon, quam per sententiam Michaelis Palazini, merini Cesarauguste, tunc iudicis curie nostre, extitit confirmata ac in rem iudicatam transivit. Subsequenter vero invenimus quod Sancius Eximini de Ayerbio, tunc successor dicti Eximini Petri in officio justitiatus antedicto, in causa appellationis ad ipsum interiecte per Arnaldum Segarra, Berengarium Paschasii et Dominicum Morata, vicinos loci de Orta, a quadam sententia seu pronuntiatione contra ipsos lata per Dominicum Petri, bajulum dicti loci de Orta, seu eius locum tenentem, in causa que inter ipsos ex una parte, agentes, et Periconum de Montereali, vicinum loci de Caseres, aldea dicti loci, nomine proprio et procuratorio Jordane, matris eius uxorque quondam Arnaldi de Montereali, defendentem ex altera, coram dicto bajulo vertebatur super empara per ipsum bajulum facta, ad instantiam Arnaldi, Berengarii et Dominici predictorum, de quibusdam bonis, cui quidem appellationi per dictum bajulum delatum non extitit asserendo quod per ipsos ad Dominum Regem Aragon seu justitiam dicti regni nisi ad Castellanium Emposte vel ad comendatorem loci predicti de Orta non debebat appellari, pronuntiavit et declaravit per eius sententiam, ex causis infrascriptis et aliis pluribus iustis et rationabilibus per ipsum in dicta sua sententia expressatis, dictam appellationem necnon appellationes dicti loci de Orta et aliorum locorum bajulie eiusdem ad dictum Dominum Regem vel ad gubernatorem Aragon vel ad ipsum justitiam regni eiusdem et non ad aliquem alium nec ad magistrum Ordinis Hospitalis predicti seu Castellanium Emposte seu comendatorem dicti loci interponi debere pro eo quia consuetudo generalis est in toto Regno Aragon antiqua, que de ratione scripta potest fulciri et est inviolabiliter observata, quod in locis religiosorum sitis intra dictum regnum non ad ipsos religiosos seu iudices suos sed ad Dominum Regem vel ad gubernatorem dicti regni aut justitiam Aragon appellatur, presertim quia dictum locum de Orta et alia loca bajulie eiusdem in Regno Aragon et intra limites et terminos regni eiusdem existunt iuxta limitationes domini Regis Jacobi, abavi nostri predicti, ut superius est dictum, et inibi de meritis causarum et negotiorum predictorum per forum et consuetudinem dicti regni debere cognosci ipsaque decidi et judicari et non per consuetudines pactionales jam dictas et in dictis locis de Orta et bajulie ipsius foros Aragon tamen et non dictas consuetudines debere penitus observari, et qui contrarium fecerit vel judicaverit tamquam reus lese maiestatis est animadversione debita puniendus, ut in prohemia fororum Aragon expresse continetur et dicitur in hec verba: «In virtute itaque debite nostre fidei, omnibus bajulis, justitiis, çalmedinis, iudicibus, alcaydis, junctariis, officialibus, quibus officium cognoscendi et iudicandi de causis committitur et cunctis nostris fidelibus injungimus quod hiis foris tamen utantur in omnibus et singulis causarum discussionibus et terminationibus earumdem», per que verba liquido ostenditur quod in omnibus et singulis locis Regni Aragon, ut sunt loca predicta de Orta et bajulie eiusdem, foris Aragon tamen et non aliis consuetudinibus debent uti omnes iudices et officiales, et si secus fecerint, ut est dictum, crimen lese maiestatis incurrunt protinus ipso facto, maxime quia dominus Rex Jacobus, avus noster predictus, in generali curia que per ipsum Cesarauguste aragonensibus extitit celebrata, approbavit, ordinavit et statuit quod prelati et religiosi et omnes persone ecclesiastice et homines sui comprehenderentur in statutis seu foris et ordinationibus in generali curia factis, presente tunc et consentiente et non contradicente fratre Raymundo de Ripellis, Castellano Emposte et tenente locum magistri dicti Ordinis Hospitalis in Hispania. Ex quibus omnibus clare constat homines dictorum locorum de Orta et bajulie eiusdem foros Aragon tamen observare debere nec potuisse nec posse consuetudines aliquas concedere per quas se eximerent ab observatione fororum predictorum etiam de assensu dominorum suorum, equitate scripta dicente quod minor non potest tollere legem superioris nec se eximere ab eadem, cum turpis sit pars que suo non congruit universo et contra naturam ut servus tollat legem domini sui ut sunt dicti fori, qui sunt leges in toto regno predicto. Et si forsani populi consuetudines vel statuta que sint secundum legem vel propter legem facere possint, constitutiones tamen vel statuta que sint contrarie legi generali principis non possunt facere nisi sciente principe et expresse consentiente ubi ad solum principem legis factio seu editio pertinet; ac etiam quod non ostenditur nec probatur seu apparet quod dictus locus de Orta et alia loca baiulie

eiusdem per aliqua privilegia antiquissima que fuissent eisdem concessa ante edictionem fororum predictorum fuerint exempta ab observatione fororum regni predicti nec quod ipsis privilegiis usi fuerint hucusque, quod esset necessarium ostendere ad hoc ut dictis consuetudinibus sive constitutionibus possent uti in loco predicto prout in sententia predicta per dictum Sancium Eximini, lata in civitate Cesarauguste IIII kalendas martii, anno Domini M CCC XXX primo, plenius continetur, que quidem sententia per dilectum de consilio nostro Petrum de Laraz, jurisperitum Cesarauguste, ex commissione per nos sibi facta super appellatione ab eadem interjecta in contumaciam partis dictorum Periconi de Monteregali et Jordane, matris sue, extitit sententialiter confirmata et in rem iudicatam transivit cum ab eadem per predictos Periconum et eius matrem non extiterit appellatum prout de predictis omnibus et singulis per privilegia, instrumenta, sententias aliaque legitima documenta que nunc in consilio seu auditorio nostro pro parte dictorum hominum exhibita et ostensa fuerunt constitit plene nobis, propter quod pro eorum parte fuerit nobis humiliter supplicatum ut provisionem et ordinationem iam dictam per dictum dominum genitorem nostrum, ut premittitur, factam, que nedum in ipsorum hominum dampnum et perjuditium sed in dominationis et jurisdictionis nostre diminutionem et lesionem non modicam cernitur redundare, revocare et tollere ac ad statum debitum reducere ipsamque nostram litteram preinsertam confirmare et observari facere de benignitate solita dignaremur. Proinde, si ex comisso nobis ab alto regimine nedum jura propria sumus ex nature debito astricti defendere et tueri, multo plus subditorum nostrorum fidelium ex justitie debito tenemur honores et comoda illibata pro viribus preservare. Idcirco supplicationi predictae tamquam rationi consone annuentes benigne ac super predictis deliberatione matura prehabita ac diligenti tractatu et consilio pleniori necnon moti ex causis premissis ac aliis justis et rationabilibus, que nos ad id rationabiliter induxerunt, provisionem et ordinationem domini genitoris nostri predictam et omnia et singula in eadem contenta ac omnes alias litteras et mandata ad eandem subsequuta, que tam ab ipso domino genitore nostro quam a nobis, quam etiam a procuratore nostro generali seu quibuscumque aliis officialibus nostris obtenta et impetrata, sub quacumque forma verborum concessa fuerint, ac quidquid ex ea seu ex eis factum extiterit vel secutum, revocamus, annullamus, cassamus et penitus irritamus ipsaque et ipsorum quodlibet vacuamus prorsus virtutibus et effectu et pro vacuis, cassis et irritis esse decrevimus ac haberi volumus et jubemus. Ratificantes et approbantes ac de certa scientia confirmantes nostram litteram preinsertam et omnia et singula in eadem contenta ac etiam expressata, volentes et injungentes nichilominus Castellano Emposte ac comendatori et bajulo aliisque officialibus et iudicibus locorum de Orta et bajulie eiusdem, presentibus et futuris, et eorum loca tenentibus quod foris predictis et totius regni consuetudinibus et usaticis tamen utantur in omnibus et singulis causarum discussionibus ac terminationibus earumdem necnon in testamentis, emptionibus, venditionibus, permutationibus et concambiis ac instrumentis publicis et contractibus quibuscumque dictosque homines et eorum singulos ab ipsorum et officialium et iudicum suorum sententiis et gravaminibus aliisque actibus quibuscumque ad nos seu officiales nostros juxta forum et consuetudines dicti regni et non ad dictum ordinem seu eius fratres aut officiales vel ministros permittant, sicuti possunt et debent, licite et libere appellare, ut serius est distinctum, quominus eisdem hominibus et eorum singulis provisionem nostram huiusmodi et omnia et singula in eadem contenta rata et firma habendo ac tenaciter et inconcusse servando, homines ipsos vel eorum aliquos contra ipsius tenorem amodo non perturbent, molestent vel inquietent ullo modo nec prestent eisdem impedimentum aliquod quominus utantur et uti possint deinceps, ut premittitur, foris predictis et ad nos seu officiales nostros et non ad alios valeant libere appellare. Et ut predicta omnia et singula in sua firmitate permaneant et in suo pleno robore perseverent, juramus per Deum et Eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris corporaliter tacta, ea omnia et singula tenere ac firmiter et inviolabiliter perpetuo observare et ipsa ullo tempore revocare nisi in curia generali Aragon, ubi tamen de saniori et utiliori consilio dicte curie ea debere inveniremus rationabiliter revocari. Mandantes per presentem cartam nostram procuratori nostro generali eiusque vices gerenti in Regno Aragon predicto ceterisque officialibus nostris regni eiusdem et eorum loca tenentibus, presentibus et futuris, quod provisionem et mandatum nostrum huiusmodi ac omnia alia et singula in presenti carta contenta firma habeant, teneant et observent et faciant ab aliis inviolabiliter observari et non contraveniant nec aliquem seu aliquos contravenire faciant vel permittant aliqua ratione. In cuius rei testimonium huiusmodi privilegium nostrum dictis hominibus inde fieri jussimus bulle nostre plumbee munitur.

Datum Cesarauguste, quarto nonas februarii, anno Domini M CCC XXX nono.
Eximinius Garcés, ex petitione facta in consilio, presente Domino Rege.

Sig+num Petri, Dei gratia Regis Aragon, *etc.*

Testes sunt Petrus, Cesaraugustanus Episcopus. Nicholaus de Jamvila, comes Terrenove. Philippus de Castro. Petrus Corneli. Michael Petri Çapata, gerens vices procuratoris in Regno Aragon.

Sig+num mei Eximini Garcesii de Fillera, scriptoris Domini Regis predicti et auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominationem eiusdem, qui, de mandato ipsius, hec scribi feci cum rasis et emendatis in linea prima, ubi dicitur Orte, et in linea xxvii, ubi legitur Domini Millesimo cc lxxx, et clausi loco, die et anno prefixis.